

Lillesand sentrum

Estetisk veileder

Lillesand
kommune

Innhold

Innledning	4
Sammendrag.....	6
Hva kjennetegner gode byrom?	7
Lillesands identitet.....	9
Fem utvalgte byrom	14
- Havnetomta.....	15
- Emil Knudsens plass	17
- Rådhusparken	19
- Bankplassen.....	21
- S.N. Hansens park	23
Videre utvikling.....	25
Anbefalinger.....	27
Forslag til videre oppfølging	31

*Utgiver: Lillesand kommune,
postboks 23 - 4791 Lillesand*

*Utarbeidet av: Asplan Viak ved siv.ark. MNAL
Harald Tallaksen. Tekstbidrag fra
Berit Eide Johnsen og Magne Haugen.*

Foto: Harald Tallaksen der ikke annet er oppgitt.

Grafisk formgivning: Asplan Viak

Trykk:

Opplag:

Lillesand
kommune

Estetisk veileder

Lillesand sentrum

Innledning

Bakgrunn

Bakgrunnen for at dette prosjektet kom i gang var en henvendelse fra Riksantikvaren i mai 2004. Sammen med Risør, Porsgrunn og Levanger ble Lillesand kommune invitert til å delta i et pilotprosjekt for utvikling av lokal kompetanse på kulturminneområdet. Vi ble invitert til å utforme en prosjektbeskrivelse, og i september 2004 ble prosjektet godkjent av Riksantikvaren. Oppdraget gikk ut på å lage en estetisk veileder for Lillesand sentrum parallelt med en evaluering av verneplan for Lillesand sentrum. Prosjektet er støttet økonomisk av Riksantikvaren og Husbanken. Ei prosjektgruppe ble oppnevnt av Lillesand formannskap i møte 07.10.04 og har hatt følgende sammensetning:

- Berit Eide Johnsen, leder (Formannskapet)
- Else Rønnevig (kulturverner)
- Jan-Egil Løvdahl (arkitekt)
- Lise Andersen (handelsstanden)
- Michael Füller-Gee (Husbanken)
- Øyvind Fiskå (Lillesand kommune)
- Ingvild Møgster-Lindaas (Lillesand kommune)

Gruppen har hatt 14 møter. Formannskapet har vært styringsgruppe for prosjektet. Prosjektgruppas sekretær og koordinator for prosjektet har vært kulturrådgiver Magne Haugen. Asplan Viak AS ved sivilarkitekt MNAL Harald Tallaksen har vært engasjert til å samle inn, bearbeide og presentere stoffet i denne rapporten. Prosjektgruppa har kommet med faglige innspill under arbeidet. Berit Eide Johnsen har skrevet kapitlet om Lillesands identitet. Også Magne Haugen har bidratt med stoff. Arbeidet har pågått i perioden september 2004 til november 2005.

Målgruppen for rapporten er politikere, grunneiere, handelsstand, håndverkere, andre næringsdrivende, kulturformidlere, historielag og andre som interesserer seg for hvordan vårt offentlige rom ser ut.

Pilotprosjekt

Prosjektet er beskrevet av kommunen i et notat datert 18.11.2004:

Det er mange elementer som setter sitt preg på det offentlige rom i Lillesand sentrum. Selve bystrukturen med bebyggelse, gateløp og åpne rom ligger fast og er vanskelig å gjøre noe med på kort sikt. Trehusmiljøene er en viktig del av den faste strukturen. Fortetting, i den grad det er ønskelig, kan endre bybildet, men dette er ofte langvarige prosesser. Imidlertid finnes det mange andre elementer som setter sitt preg på bybildet. Ofte er det manglende samspill mellom disse elementene, noe som kan virke visuelt forstyrrende:

- Skilte, herunder fasadeskilt med tilhørende belysning, uthengsskilt, oppslagstavler, offentlige informasjonstavler, trafikkskilt, frittstående reklameskilt på gateplan
- Markiser og annen solskjerming
- Benker, søppelkasser og andre løse elementer
- Trær, busker og annen beplantning, blomsterpotter og –kasser i sommersesongen
- Gjerder
- Belegningsstein i gater, på fortau, midtrabatter og torg
- Mangelfullt parkmessig vedlikehold, m a o gjengroing
- Uterestauranter på gateplan sommertid, gatesalg
- Parkeringskultur og -ukultur

Noen av disse elementene er kommunens ansvar alene. I enkelte tilfeller har kommunen en forvalter- og tilretteleggerrolle, og endelig er noe av dette et samspill mellom kommunen og private aktører. Uansett utgjør disse en helhet som forteller hvem vi er og hvordan vi ønsker å framstå for omverdenen. Dessuten er våre omgivelser med på å forme oss som mennesker på godt og vondt.

Verneplan for Lillesand sentrum, som har status som reguleringsplan med formål bevaring, ble vedtatt av kommunestyret 07.11.1996. Formålet med denne planen er å bevare og videreutvikle de historiske, antikvariske, arkitektoniske,

kulturelle og miljømessige verdier som Lillesand representerer. Stort sett må vi kunne si at denne planen har fungert etter hensikten, ikke minst som virkemiddel for å ta vare på tradisjonell trehusbebyggelse.

Kommunedelplan for sentrum ble lagt ut til høring 29.04.2004. Dette er en helhetlig plan for sentrumsutviklingen i Lillesand, og vil bli et styringsverktøy for politikere og administrasjon i den langsiktige utviklingen av sentrum. I utkast til sentrumsplan foreslås det at gjeldende verneplan videreføres.

Utfordringer

Viktige utfordringer i den videre utbyggingen av Lillesand sentrum blir å ta vare på alle bevaringsverdige kulturminner og ta nødvendig hensyn til disse ved nybygg uten at en derved henfaller til kopiering. Verneaspektet og historiske stedskvaliteter må vektlegges, samtidig som det må vises åpenhet for nye impulser og moderne framtidrettede løsninger. Det må utvikles et godt samarbeid mellom ulike aktører lokalt for å få mer kunnskap om kulturminner og kulturmiljøer, samt å bruke samarbeidsmodellene til å bygge opp kunnskapsmiljøer som er mest mulig robuste på lang sikt.

Mål for prosjektet:

- Skape økt bevissthet og positive holdninger blant politikere og i befolkningen generelt om betydningen av å tenke estetikk i utformingen av det offentlige rom.
- Skape større forståelse for betydningen av å ta vare på kulturminnene i Lillesand.
- Medvirke til kompetanseheving og nettverksbygging”

Hva er estetikk?

Estetikk (av gr. aisthesis), eg. sanseskunnskap. Ordet ble dannet ca. 1750 av den tyske filosof Baumgarten som betegnelse for læren om det skjønne i kunsten. - estetisk, i samsvar med skjønnhetslovene; smakfullt (kilde: Caplex)

Estetikk: læren om det vakre i motsetning til det hellige, læren om det som behager. Begrepet estetikk gjelder våre sansede opplevelser. Estetisk kvalitet er knyttet til egenskaper og kjennetegn ved for eksempel en bygning eller et anlegg som vi opplever gjennom våre sanser og følelser. God estetisk kvalitet knyttes til hva vi opplever som vakkert, ønskelig, verdifullt osv., og omhandler derfor verdier og ikke kvantitative egenskaper.

Estetikkbegrepet brukes normgivende for å beskrive hvilke kjennetegn som er nødvendig for å oppnå skjønnhet, i motsetning til kjennetegn for hva som for eksempel er nyttig. Begrepet kan også brukes beskrivende for å klassifisere og ordne kunstverk objektivt i grupper, perioder eller stilretninger. Estetiske kvaliteter påvirkes både av samfunnets historiske utvikling, naturgrunnlaget og menneskers bruk av omgivelsene. Opplevelsen av estetisk kvalitet er også et resultat av den enkeltes personlige bakgrunn og erfaringer.

Asplan Viak: Estetisk veileder for Lillesand

Statlig satsning på estetikk

De senere årene har betydningen av estetisk kvalitet i våre bygde omgivelser blitt tillagt større vekt. Det erkjennes at slike kvaliteter gir viktige premisser for enkeltmenneskets oppvekstvilkår og livskvalitet.

I St.meld. nr. 61 (1991-1992) "Kultur i tiden" drøftes våre fysiske omgivelser i en kulturpolitisk sammenheng. Det pekes på at arkitekturen og omgivelsenes utforming er med på å gi samfunnet identitet. Dette er en sentral del av den kulturarven vi overlater til kommende generasjoner.

I St.meld. nr. 33 (1992-1993) "By og land – hand i hand" påpekes behovet for å bedre kvaliteten på de fysiske omgivelsene i kommunenes tettsteder som et virkemiddel for å øke kommunenes næringsmessige konkurransevne.

I St.meld. nr. 31 (1992-1993) "Den regionale planleggingen og arealpolitikken" påpekes behovet for å utvikle vakre og funksjonelle byer og tettsteder hvor styrking av eksisterende verdier gjennom fortetting og estetisk god utforming av enkeltanlegg og helhet er viktig.

Utkast til kommunedelplan for Lillesand sentrum.

Visjon:

Lillesand

- unik, trygg og skapende

Lillesand sentrum preges sterkt av kulturminner og mer sammenhengende kulturmiljøer. Disse utgjør et mangfold av kvaliteter som ikke lar seg måle på en enkel måte, hver for seg og sammen kan de deles i ulike verneverdier. Disse verdiene griper inn i og forsterker hverandre, og gjør kulturminner og kulturmiljøer til viktige ressurser for morgendagens samfunn. Kulturminneverdiene kan aktiveres med sikte på å tjene ulike samfunnsformål. Det betyr at bevaring av kulturminner og –miljøer kan få innvirkning på samfunnsutviklingen. I dagens vernestrategi legges det vekt på hvordan kulturminner og –miljøer kan virke inn på ressursforvaltning, by- og tettstedsutvikling og kulturell åpenhet. Kulturminnene er med andre ord en viktig premisseleverandør for den videre utviklingen av sentrum.

Til venstre: Rådhusets inngangsparti fra Rådhusparken.

Sammendrag

Kapitlet **Hva kjennetegner gode byrom?** gjennomgår generelle trekk ved gode byrom og hvordan disse har utviklet seg funksjonelt opp gjennom historien. Dagens bruk av byrom kjennetegnes av to hovedtyper aktiviteter: De nødvendige og de valgfrie sosiale/rekreative. Byrom med høy kvalitet bidrar til økt andel av valgfrie sosiale og rekreative aktiviteter.

Lillesands identitet beskrives som et resultat av en historisk utvikling. Byens beliggenhet, god tilgang på arbeidskraft og internasjonal påvirkning har formet byen. Historiske og sosiale skiller er fortsatt lesbare i bebyggelsens organisering og utforming: Mot havnen, langs bryggene, ligger de åpne arealene der det tidligere lå verft for skipsbygging og reparasjonsvirksomhet. Bak disse går Strandgata i en bue. Langs innsiden av denne ligger private hus og hager bygd av byens redere og velstående kjøpmenn. Langs Østregate og Vestregate, som var innfartsårene til byen fra omlandet, ligger mellomstore og mindre hus der håndverkere og kjøpmenn tidligere holdt til. Klyngebebyggelsen med mindre hus i utkanten av sentrum var boligområder for byens sjøfolk og arbeidere.

Endringer innen skipsfarten, verdenskriger og økonomiske nedgangstider resulterte i økonomisk stagnasjon og befolkningsnedgang. Byen endret seg lite på 1900-tallet og fikk dermed bevart sitt 1800-talls uttrykk relativt inntakt. Sammen med ny økonomisk vekst kom også vernetanken.

I kapitlene om **5 utvalgte byrom** beskrives "hvor vi er", dvs. dagens situasjon, eksemplifisert gjennom 5 av byens sentrale uterom:

- *Havnetomta*
- *Emil Knudsens plass*
- *Rådhusparken*
- *Bankplassen*
- *S.N. Hansens park*

For hvert av disse beskrives beliggenhet, historikk, funksjon, omgivelser, gulv, grøntanlegg, møblering, utsmykning, belysning, skilting, teknikk og vedlikehold. Det foretas en evaluering av stedenes positive og negative kvaliteter som munnener ut i en samlet vurdering med poeng fra 1 til 6 ("terningkast"), der 6 er best. Til slutt beskrives eksempler på muligheter som finnes for forbedringer.

Videre utvikling beskriver "hva vi vil og hvordan vi kommer dit". Det er viktig å opprettholde og utvikle byens blanding av funksjoner. Dette bidrar til et levende og trygt bymiljø. De offentlige plassene må ivareta behovet for møtesteder både til hverdags og til fest. Sentrumshandelen og et levende bymiljø er gjensidig avhengig av hverandre. Universell utforming må ivaretas i den videre utviklingen.

Kapitlet inneholder en sjekkliste for utvikling av gode byrom:

- *Møtesteder bygges på historisk grunn*
- *Møtesteder brukes forskjellig*
- *Kan ikke tilfredsstille alt og alle*
- *Vakre steder fungerer best*
- *Det må tenkes drift fra begynnelsen*

Vår gjennomgang viser at flere av byens offentlige steder kan tjene på en profesjonell designmessig opprusting. Dette krever selvfølgelig mer midler som igjen krever prioritering og samarbeid med andre aktører.

I kapitlet **Anbefalinger og tiltak** avslutter vi med en generell gjennomgang av byens møblering og detaljer. Her gis konkrete råd for hva som bør vektlegges i den videre utvikling og forvaltning av byens uterom. Til slutt listes det opp forslag til tiltak for å følge opp denne estetiske veilederen.

I siste kapittel kommer prosjektgruppen for denne veilederen med konkrete **Forslag til videre oppfølging:**

- *Etablering av et fast estetikkutvalg*
- *Oppfølging av arbeidet med evaluering av verneplanen*
- *Utarbeidelse av designprogram for Lillesand sentrum*
- *Økte ressurser til fornyelse og vedlikehold av byens sentrum*

Hva kjennetegner gode byrom?

De fysiske omgivelsene spiller en viktig rolle for vår hverdag i både byer, tettsteder og i natur- og kulturlandskapet.

Statens Miljøbyprogram har seks satsningsområder hvor sikring av estetisk kvalitet, stedsforming og kulturminner samt sentrumsopprusting inngår. Visuell og funksjonell opprusting av bysentrene for trivsel og opphold blir i tida framover et viktig virkemiddel for å oppnå en bærekraftig by- og tettstedsutvikling. Statens byggeskikkutvalg og Norsk Form arbeider begge for å sikre estetisk kvalitet i omgivelsene gjennom informasjonsarbeid, opplæringsprogram og enkeltprosjekter knyttet til viktige utfordringer i omgivelsesproduksjon.

Det gode sted

Når en som fremmed kommer til et nytt sted og prøver å orientere seg, er det først og fremst det offentlige rommet en blir oppmerksom på: gatene, plassene, smugene og parkene. Ned gjennom historien har det alltid vært de offentlige rom som først og fremst har båret fram stedenes identitet. Det en finner mest interessant ved stedet er de plassene der folk møtes for kontakt, samtaler, rekreasjon og sosialt samvær.

Byrommets oppgave er å la mennesker møtes. Mennesker møtes ikke hvor som helst, men der miljøet er rikt og inspirerende. Tradisjonelt har møteplassene vært tilknyttet institusjonene på stedet: rådhuset, kirken og markedsplassen. De var byens hjerte – der fant livet sted, der ble mangfoldet ordnet og tilrettelagt og der fikk samholdet mening.

Vakre byrom er ikke nødvendigvis det samme som gode steder. Vi får et sted først når byrommet taes i bruk på en måte som gir mening for folk fordi det rommer aktivitet og historie, og har betydning for enkeltmenneskets opplevelse og for fellesskapet.

Kvalitet i byrom oppfattes på flere måter. Fire kriterier for kvalitet i byrommet er viktige:

- *Brukernes behov for komfort må tilfredsstilles, de må gi lyst til å bli tatt i bruk*
- *Det må være tilgjengelig for folk og invitere til variert bruk*
- *Det må gi mening for den enkelte, formidle en forbindelse mellom stedet, individet og samfunnet*
- *Det må være utformet med vilje til kvalitet i utførelse, materialbruk med mer*

Tradisjonelle funksjoner

Byrommets bruk har variert med ulike historiske epoker, men tre gjennomgående funksjoner har tradisjonelt preget det offentlige rom: Det har fungert som møtested, markeds plass og trafikkrom.

Byen var møtestedet der borgerne kunne kontakte hverandre, der opplysninger om byen og samfunnet ble utvekslet og der viktige begivenheter i byens liv utspilte seg.

Byen var også en markeds plass hvor varer og tjenester ble budt fram og utvekslet mellom byens borgere.

Byens trafikkrom/gater ga adgang til og forbandt byens forskjellige funksjoner. Her gikk mennesker til og fra daglige gjøremål, og varer ble brakt rundt.

I gamle byer hvor det meste av ferdselen foregikk til fots, var det som oftest en god balanse mellom de tre basisfunksjonene. Bilens inntog endret fullstendig dette mønsteret. Biltrafikk trives ikke side om side med markeds- og møtefunksjonene. Balansen er avløst av konflikt. Samtidig er mange markedsplassefunksjoner blitt etablert gjennom store kjøpesentra utenfor byene. Moderne kommunikasjonsmidler, tele og data har gitt økt mobilitet og nye muligheter for kontakt mellom mennesker på andre arenaer enn i byen. Samtidig foregår større og større deler av dagliglivet i private sfærer, i private hus, ved private TV-er og PC'er, i private biler, på private arbeidsplasser. Byrommets tradisjonelle rolle som et betydningsfullt møtested for byens borgere har dermed fullstendig endret karakter. Vi kan derfor snakke om 4 byvarianter i dag:

- *Den **tradisjonelle byen** der de tre funksjonene fortsatt er i balanse*
- *Den **invaderte byen** hvor en enkelt funksjon – oftest biltrafikken – har erobret en helt dominerende plass på bekostning av de andre*
- *Den **forlatte byen** hvor de offentlige rommene og det offentlige liv er forsvunnet*
- *Den **gjenvunne byen**, hvor det arbeides med å finne nye, moderne måter å balansere de tre ulike funksjonene på*

Foto: Beate Andreassen

Byens rom brukes til hverdag og fest, til nødvendige og til valgfrie og sosiale handlinger.

Lillesand er en liten, tradisjonell by som opplever den klassiske konflikten i forhold til biltrafikk i sentrumsgater og parkering på plasser og på allmenninger. I byens videre utvikling er det viktig å være bevisst på hvor man vil, hvilken visjon man har for byutviklingen. Byer og tettsteder kan leses som bøker. I måten de er bygget opp på, og i hvordan de brukes, kan vi se hva som har vært viktig, hvem som har fått bestemme og hvilke verdier som har rådet grunnen til ulike tider. De offentlige rommene uttrykker dette mer enn noe annet. Byrommene uttrykker om kommunen vil noe med folks omgivelser. De vil uvilkårlig tolkes som bilde på kommunens vilje til kvalitet i forvaltning av fellesskapets verdier.

Bruk av byrom

Byen brukes til nødvendige handlinger som å dra på jobb, gå i butikken, eller holde en avtale eller liknende. Den brukes også til valgfrie sosiale og rekreative handlinger som gir muligheten for å se, oppleve og møte andre mennesker. Folk stopper opp og slår av en prat, sitter på en benk, ser og blir sett, nyter sola, leser en avis osv. En rekke undersøkelser viser en nøye sammen-

heng mellom bykvalitet og byliv. I byrom med mange kvaliteter og få eller ingen ulemper, ser en et bredt spekter av byaktiviteter. Her finner en både de nødvendige og de valgfrie aktivitetene side om side fordi byrommene inviterer til attraktive fotturer og langvarige opphold.

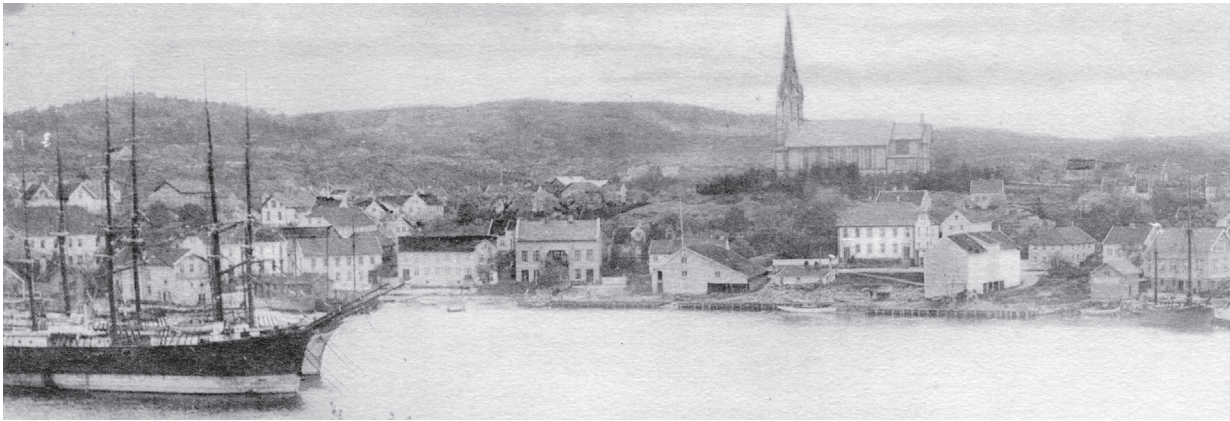
I byrom med dårlig kvalitet faller mye av de sosiale og rekreative aktivitetene fullstendig bort, og tilbake er kun et lite utvalg av de mest nyttebetonte eller påtvungne fotgjengeraktiviteter. Folk går fordi de er nødt, men mer blir det ikke til.

Byrom brukes også til begivenheter som er planlagt og organisert som felles funksjoner: Torgmøter, 17-mai-tog, markedsdager og kulturarrangementer, fest og høytid. Byrommene får da også en symbolsk betydning som verdig ramme rundt begivenheter.

I en rekke byer både her hjemme og ute ser en at byenes historiske sentra igjen våkner til liv. Som en reaksjon på den oppsplittede og privatiserte hverdagen taes byens rom igjen i bruk som et sted der møtet mellom mennesker, ideer og aktiviteter kan finne sted.

Lillesands identitet

Til tross for store endringer i bybildet på 1900-tallet, har Lillesand likevel et typisk 1800-talls preg i dag. Årsaken til det er at på 1800-tallet var århundret med en voldsom vekst i befolkningstallet. I 1821 fikk Lillesand formelle rettigheter som losse- og lastested – og ble dermed ladested. Å skaffe tak over hodet til flere hundre tilflytende og oppvoksende innbyggere førte til stor byggevirksomhet. 1800-tallets rådende stilretninger – klassisisme/ Louis XVI, empire, biedermeier og sveitserstil - er derfor representert med vakre byggverk. Velstanden ga rom for snekkerglede og ekstravaganse. Bildet til venstre er et fra et postkort fra 1909.

Hva var Lillesand?

Formålet med dette kapitlet er å ta utgangspunkt i Lillesands historie, trekke fram noen relevante trekk ved utviklingen og på den måten komme fram til overordnede prinsipper for videre utvikling av byens sentrale områder - byrommet. Organiseringen av bebyggelsen i Lillesand sentrum kan synes tilfeldig – og på sett og vis er byen selvgrodd. Lillesand er ikke som Kristiansands kvadratur planlagt fra starten av – med et overordnet prinsipp eller en plan fastlagt før veksten startet. Likevel har sentrum av Lillesand visse karakteristiske trekk som er alt annet enn tilfeldige, trekk som kan finnes igjen i andre byer langs kysten, trekk som først er forståelige og synlige når historien og utviklingen er kjent.

Gunstig beliggenhet

Lillesand sentrum slik det framstår i dag: arkitekturen, hagene og beplantningen, gatenettet, parkene, plassene og allmenningene samt "møbleringen" av byrommet, er resultatet av en utvikling som har foregått over lang tid. Byplanen har hatt mange kilder til påvirkning. *Topografien* – landskapet – er en viktig forutsetning. Lillesand har en lun havn med innseilingsmuligheter mellom øyer og holmer som verner mot vær og vind. Lillesand har en – riktignok beskjeden – elv som renner ut like ved: Moelva. Kaldvassdraget er ikke langt unna. Elvene kommer fra et skogrikt oppland. Et nærmest umettelig marked i Europa etterspurte trelasten helt fra 1500-tallet. Hollenderne kom til Sanden og de kom til havnene både i øst og vest.

Nettopp fløtingsmulighetene og plasseringen av den lune havna mellom innlandet og verdensmarkedet ga vekst. Plasseringen mellom Østersjøen og Nordsjøen viste seg å være særlig gunstig da Storbritannia fra 1827 tillot norske skip å frakte trelast fra svenske havner til det britiske markedet. Mellomriksloven definerte fra da av Norge og Sverige, som var i union, som ett land, og dermed omgikk man Navigasjonsloven som ellers bare tillot import til Storbritannia på eksportlandets egne skip. Så snart isen gikk i Østersjøen om våren, seilte Lillesands stadig voksende flåte forbi Øresund og videre nordover til de svenske havnene. I 1850 ble Navigasjonsloven endelig opphevet, noe som førte til ytterligere vekst – både for Lillesand, for Norge og for Europa ellers.

God tilgang på arbeidskraft

Men vekst hadde det ikke blitt uten arbeidskraft. En befolkningsvekst på 1700-tallet og særlig ut over 1800-tallet sikret tilgangen på arbeidskraft. En del jyder bosatte seg i Lillesand midt på 1700-tallet – så mange at de en periode utgjorde en tredel av folketallet. De fleste var fra det samme området i Vendsyssel: Jens Christensøn Schousted, Mads Christensøn Krog, Lars Christensøn Langaard og brødrene Christen og Peder Kjøbmand blant andre. Før den tid hadde høy dødelighet og stor utvandring – særlig til Holland – holdt befolkningstallet i sjakk. Men så endret forholdene seg. Lillesand vokste, fra 99 innbyggere i 1801 til 1.508 i 1891. Hvem var det som nå kom til Lillesand, hvem bodde i husene der, og hva var det som formet arkitekturen – husene de bodde i? De

fleste som bidro til Lillesands vekst, var nå ikke innvandrere, de kom fra bygdene rundt: Fra Vestre Moland og Birkenes, fra Høvåg og Landvik. Flere barn overlevde etter krigen 1807-1814. Mens kanskje fem av ti barn døde før den tid, overlevde nå kanskje sju av ti. Bondesamfunnet kunne ikke absorbere denne store veksten, det kunne ikke brødfø det store befolkningsoverskuddet. Mange flyttet mot kysten. For der var det behov for arbeidvillige hender, der var det arbeidsplasser nok - i skipsbygging og i skipsfart, i handel og håndverk som naturlig utviklet seg i skipsfartens kjølvann.

Internasjonal påvirkning

Lillesands historie – vekst, tilbakegang og stillstand – er altså leselig i arkitekturen – hvis vi lærer oss å kjenne språket. Men ikke alle stilretningene er like godt representert i det Lillesand vi ser i dag. Mye av den gamle trearkitekturen er selvsagt blitt borte opp gjennom tidene – råtnet, revet og brent. Det såkalte Sandra Svendsens hus,

Sandra Svendsens hus er sannsynligvis oppført i 1723 og regnes som byens eldste hus.

som regnes som Lillesands eldste, ble sannsynligvis oppført i 1723. Bygg eldre enn fra begynnelsen av 1700-tallet finnes altså ikke i sentrum av Lillesand. Mange hus har fullstendig skiftet ansikt – de er blitt ombygget og har fått preg av den stilen som rådet på ombyggings-tidspunktet, ikke minst stilimpulser fra utlandet. Det gjelder for eksempel byens rådhus, sannsynligvis om- og påbygget til dagens form og stil (empire) i 1816.

Øverst: Bygården fra 1877 i Strandgata er en av Lillesands få, gamle bygninger oppført i mur. Postkort fra 1909.

Nederst: Hotel Norge til venstre og Skrivergården til høyre. Postkort fra 1909.

Et viktig moment er at ikke alle stil-epokene er like godt representert, simpelthen fordi det ikke ble bygd jevnt med hus opp gjennom tidene. Perioder preget av utvandring og befolkningsstill-

stand – slik bildet var på deler av 1700-tallet – førte ikke til stor byggevirk-somhet på Sanden. Mellom 1750 og 1801 ble folketallet fordoblet; fra 50 til 99. De knapt hundre sjeler som bodde på Lillesands grunn i 1801 fordelte seg på 23 husstander og kanskje på et 20-talls hus.

Krig ga noen velstand

Napoleonskrigen 1807-1814 førte til at sjøfolk kom i engelsk fangenskap, det førte til sult og nød pga. krig og blokade. Det førte også til at store formuer raskt kunne bli skapt på kaperfart og skipsfart. Det opplevde sannsynligvis dansken Niels Møller, som oppførte sitt staselige bygg etter mønster av en dansk storgård eller bygård – og med tydelig klas-sisistisk preg - i 1810, ennå før krigen var slutt. På den tiden var dette bygget det største på Sanden og ett av bare noen få som ennå var oppført langs det som snart skulle utgjøre Lillesands hovedgate, Strandgaten.

Et par år senere, i 1812, oppførte Mads Christian Langaard et hus ikke så langt unna (Middelskolen, siden flyttet). Også dette skal ha blitt bygd for kaperpenger. Krigen 1807-1814 førte altså til at Lillesand fikk påkostede bygg som setter sitt preg på byen i dag. I lavkonjunk-turen etter krigen ble derimot få bygg oppført. Men så endret forholdene seg igjen.

Europeisk tradisjon

Arkitekturen er formet i spennet mellom internasjonale stilretninger, lokale (og i noen grad importerte) byggematerialer, lokale håndverks-ferdigheter, individuell smak og økonomiske forhold. Derfor finner vi i Lillesand eksempler på ulike stilretninger med rot i europeisk tradisjon:

- Barokk (ca. 1700-1760)
- Rokokko (ca. 1760-1790)
- Klassisisme/ Louis XVI (ca. 1780-1810)
- Empire (ca. 1800-1835)
- Senempire (ca. 1835-1870)
- Sveitserstil (ca. 1840-1920)
- Jugend (1890-1920)
- "Det nye Norge" (ca. 1905-1930)
- Funkis (ca. 1925-1940).

Vi finner også gjenreisningsarki-tektur fra tiden etter 2. verdenskrig og de siste tiårenes typehus og arkitekttegnede hus.

Vi vil også kunne registrere at stilretningene har fått et preg av de lokale forhold. Lillesand har både beskjedne matrosboliger, solide håndverkerhus, kjøpmen-nenes boliger med butikkvinduer vendt mot gaten, skipperhus og rederboliger. Plasseringen er langt fra tilfeldig. Økonomisk ulikhet og standsforskjell på ett tidspunkt kan avleses i arkitekturen, og det samme kan vekst og tilbakegang over tid.

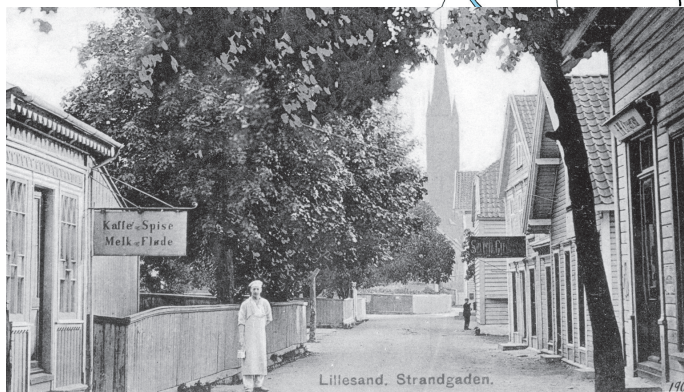
Sosiale skiller synlig i bebyggelsesmønsteret

1800-tallet er den vekstperioden som særlig har merket det Lillesand vi ser i dag. De topografiske forholdene var gunstigere i Lillesand enn i uthavnene og ga muligheter for en større vekst. De sosiale skillelinjer kan avleses i bolighusenes størrelse og plassering. De kan inndeles i tre hovedkategorier: De sentralt plasserte *rederboligene*, de mindre *skipperhusene* med enklere formuttrykk og de minste *matroshusene*.

Rederboliger langs Solsiden

Mot havnen lå bryggene, verftene med skipsbygging og reparasjonsvirksomhet, lagerbodene, de andre bygningene tilpasset arbeidet der samt opplags- og lasteplassene for trelast. Så kom Strandgaten i en bue innenfor, rundt havnen. På innsiden av gaten lå privathusene som en arkitektonisk vegg mot land-siden.

På Lillesand Gaard bodde de to tvillingsøstrene Margrethe og Cathrine Christensen. De arvet eiendommen ved farens død i 1785, og først i 1844 ble arven etter dem skiftet. De satt altså som eiere av Lillesands mest sentrale eiendom nettopp i den store vekstperioden fra 1820-årene. De hadde inntekter av ringpenger ("Jernstolper til Skibenes Afbetjening"), og var også involvert i en rekke eiendomstransaksjoner. Men ikke bare festet de bort grunn til boliger og næring. De ga fri grunn til brannsprøytehus og skoletomt (der Lillesand kirke senere ble oppført), og sikret også allmennheten tilgang til sjøen ved å gi to strandtomter som allmenninger.

Strandgata sett mot kirken. Postkort fra 1909.

De mest dominerende privathusene var boligene til rederne og verftseierne (som ofte var en og samme person), oppført etter Napoleonskrigen i empirestil og beliggende på solsiden. De mest typiske eksemplene er kjøpmannsgårdene til Johannes Grøgaard (Carl Knudsen-gården, oppført fra 1827) og S.N. Hansen (oppført 1834-1836). Bak de stilrene fasadene, i 1. etasje mot gaten, befant seg kontor, krambod og private værelser. Så kunne man gå opp hovedtrappen i forstuegangen og inn i salen – festrommet til de store anledninger - og videre til bestestuen og spisestuen. Derfra kunne man se over til uthusbygningene, plassert i vinkel rundt et gårdsrom etter mønster av en bygård i en europeisk storby: Stall og fjøs (låve, lade og skåle), pakkboder

(og i Grøgaards bakbygninger også en tobakksvinkel), vedskjul, bryggerhus (råkjøkken og vaskerom) og gårdsleilighet for matros eller tjenestefolk. En hage hørte også gjerne med, kanskje også en hageparsell utenfor bykjernen (navnene Grøgaardsmyr og Stykkene vitner om dette).

En mangfoldig næringsvirksomhet kunne på 1800-tallet bli drevet på en slik byeieendom: Rederi, skipsbygging og reparasjon av skip, havarikommisjon (reparasjon av havarister), krambodhandel, vareimport og -eksport. Den næringsdrivende hadde kanskje selv en skogeiendom, og i alle fall gode kontakter med skogeierne i omlandet. Det sikret trelasten - eksportvaren og råvaren til skipsbyggingen. Det sikret

Kart over Lillesand sentrum fra første halvdel av 1890-tallet, før Flaksvannsbanen ble bygget.

Kart fra Lillesands kommunes arkiv

også investorer i skutene – partredere. Men like selvsagt var kontaktene ute i den store verden. Skipsfarten på Holland, Danmark, Storbritannia, Frankrike – Østersjøen, Middelhavet og etter hvert over Atlanterhavet. Skipsmeklere i London og Liverpool, agenter i Port Natal og New York. Derfor var arkitekturen preget av rådende europeiske stilretninger, samtidig som både byggematerialet og virksomheten som ble drevet fra eiendommen var preget av de lokale forholdene.

Over: Østregate sett mot havna.

Til høyre: Strandgata utover mot Kokkenes. Murhuset er det samme som er avbildet på side 10.

Håndverkere og kjøpmenn langs Østregate

Rundt og bak de store bygårdene lå de mindre og mer beskjedne bygningene, både boliger og næringsbygg. Blant sistnevnte kan Robert Majors garveri nevnes – Lillesand første industribedrift drevet med vannkraft fra Sandsbekken. Garveriet, oppført som upusset teglbygning i 1837, står ennå i dag. I nordvestlig retning fra havnen gikk servicegaten. Her kom bøndene ned fra Vestre Moland og Birkenes for å levere tømmer og returnere med nødvendige matvarer. Av den grunn var den mest strategiske plassering for kolonialhandleren, sko-

makeren, bakeren og slakteren langs Øvregate. Ellers fantes både smeder og seilmakere, skipsbyggmestre, tømmermenn, snekre, blokkmakere, gjestgivere, tjenestefolk, fiskere og selvfølgelig sjøfolk bosatt i det sentrale området. Husene fungerte både som bolig og verksted eller butikk for eieren.

Sjøfolk og arbeidere i utkanten

Litt mer perifert; på Kokkenes, Odden, nordover langs Sandsbekken og på Brentemoen, Sandsmyra og ellers rundt sentrum lå klyngedannelser av boliger for vanlige sjøfolk og ansatte på verft, i handel og håndverk. Også skipperne, styrmenn og bestillingsmenn hadde boliger som avspeilte stand og stilling. Litt utenfor tettstedsdannelsen lå reperi-banen – plassert i god avstand pga den brennbare hampen.

Brann, riving og endringer

Bygg i Lillesand sentrum er blitt flyttet, revet, ombygd og utsatt for branner opp gjennom tidene. Brannene – og murtvang pga frykt for nye branner – er en av årsakene til at vi mellom trehus fra ulike epoker også finner murhus. Flere murbygg ble gjenoppført etter branner: i Øvregate (et forsamlingshus oppført etter en brann ca 1900), i Vestregate (bygg oppført etter brannen i 1910) og i Østregate (bygg oppført etter brann i 1913).

Et murbygg som har gjennomgått sterk ombygging to ganger de senere tiårene, men som likevel har et visst preg av den opprinnelige stilen, ligger i Strandgaten. En bygård i tre – i to etasjer med engelske skyvevinduer og altså i karakteristisk empirestil - var blitt oppført av Lars Hammer i 1820- eller begynnelsen av 1830-årene. Det var hans sønn, skipsreder H.J. Hammer, som fikk revet det gamle bygget og oppført en toetasjes murbygning i 1877.

Nedbrente og nedrevne hus har ofte blitt erstattet av nye. Enkelte plasser – slik som på Bankplassen – ble ikke nye hus oppført igjen. Bilene og blomstene overtok. Området like ved, mot Jernbategaten, har for øvrig gjennomgått store endringer de siste tiårene både pga riving, flytting, ombygging og nybygging. Dette er de viktigste endringene: "Middelskolen" ble flyttet og en ny meieri-bygning oppført ca. 1960. Et par tiår senere ble den gamle brannstasjonen i mur revet og et nytt bankbygg oppført. Meieriet ble ombygd til leilighetsbygg.

Av teknologiske framskritt er det ikke bare bilen som har preget sentrumsutviklingen. Lillesand-Flaksvatnbanen ble åpnet i 1896, Lillesand og Omegns Telefonselskap ble etablert i 1895, og elektrisiteten kom med det private selskapet Lillesands Elektrisitetsverk i 1916, for å nevne noen banebrytende hendinger.

Lavkonjunktur og tilbakegang

I 1889 stod Lillesand kirke ferdig, tegnet i typisk sveisterstil med trekk av nygotikk av den anerkjente arkitekten Henrik Thrap-Meyer. Han hadde også tegnet Brentemoen skole, som stod ferdig i 1879. Men da kirken ble innviet, hadde verdens skipsfart – og dermed også Lillesands suverent viktigste næring – blitt rammet av en dyp krise. Opphør av skipsbygging og lavkonjunktur i seilskutefarten førte i sin tur til befolkningsstagnasjon, ja regelrett tilbakegang. I året 1900 var innbyggertallet 1.351, en tilbakegang på 157 på ni år, og nedgangen fortsatte til 1.170 i 1927. Skipsfartskrise, verdenskrig, etterkrigsdepresjon med bankkrise, arbeidsledighet, utflytting og utvandring – ikke minst til USA - lot seg også avlese i beskjeden byggevirsomhet. Jugendstilen er ikke godt representert i Lillesand.

Den økonomiske depresjonen og stagnasjonen – som egentlig varte til 1950-årene og lengre – medførte at bygg ble vernet mot riving. I Lillesand hadde man ikke råd til å rive sentralt plasserte bygg og erstatte med funkisbygg og moderne murbygg, slike vi kan se eksempler på i Grimstad og i andre sørlandsbyer. Lillesand ble forskånet fra omfattende og utslettende branner, som i Kristiansand. Lillesand fikk bevart sitt 1800-talls uttrykk relativt inntakt.

Vernetanken vokser fram

Da velstanden kom, og med den ønske om modernisering og bygging, var vernetanken allerede befestet i opinionen. Velstanden fikk ikke anledning til å rasere Lillesand. I dag har vi større velstand enn noensinne. Behovet for en estetisk veileder og en prinsipiell diskusjon om byens utvikling er større enn noensinne.

Verdivalg og avveininger

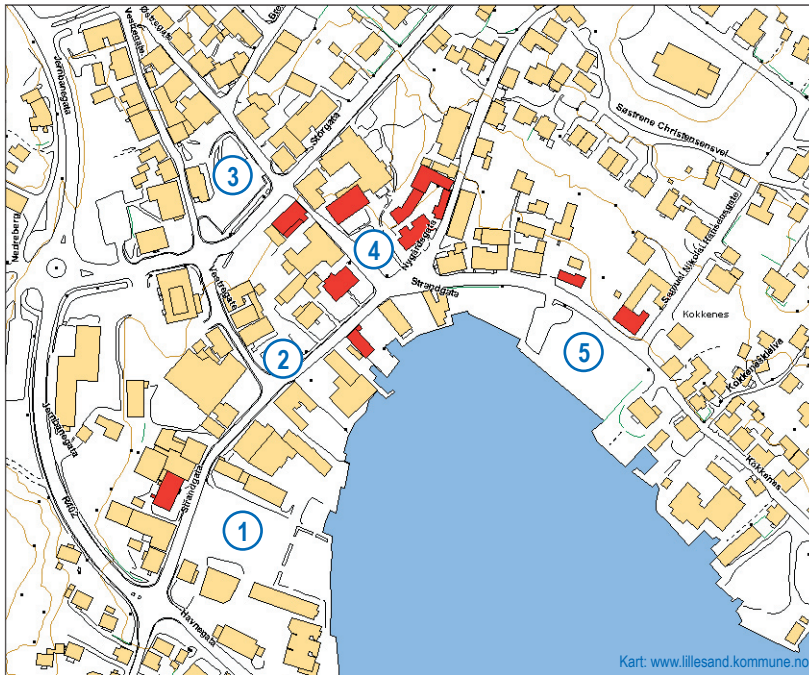
I dag kan vi lese Lillesands historie i arkitekturen, i byplanen og de bevarte kulturminnene. Dette må også fremtidige generasjoner få anledning til. Hvordan kan vi utvikle byrommet etter nåtidens og fremtidens krav, og samtidig ta vare på fortidens kvaliteter? I svaret ligger både verdivalg og avveininger. Mange hensyn må tas, men ikke alle interesser

kan imøtekommes fullstendig. Det er motsetninger mellom hensynet til bilister og fotgjengere, mellom hensynet til sentrumsbeboere og handelsstand. Det er motsetninger mellom vern og vekst, mellom bevaring og utbygging.

Over: Lillesands nye bibliotek tegnet av sivilarkitekt Knut Haarklau. Til venstre: Rådhusparken med Rådhuset.

Fem utvalgte byrom

1. Havnetomta
2. Emil Knudsens plass
3. Bankplassen
4. Rådhusparken
5. S.N. Hansens park

Bygninger markert med rødt er fredet etter kulturminneloven.

Estetikk i Lillesand sentrum berører mange temaer. I denne veilederen har vi valgt å rette søkelyset mot fem utvalgte, offentlige parker og plasser:

- Havnetomta
- Emil Knudsens plass
- Rådhusparken
- Bankplassen
- S.N. Hansens park

I det følgende vil vi presentere hvert av stedene og beskrive og vurdere dem i forhold til følgende momenter:

- Beliggenhet:** Lokalisering i byen, naboskap
- Historikk:** Særpreg, identitet, autentisitet
- Funksjon:** Brukere, døgnvariasjon/ årstidsvariasjon
- Omgivelser:** Avgrensing i forhold til bebyggelse, gater og andre byrom og evt. sjøen
- Gulv:** Ulike soner, kanter og overganger mellom disse
- Grøntanlegg:** Beplantning og vegetasjon
- Møblering:** Benker, bord, søppelbøtter, flagg, sykkelstativ mm.

- Utsmykning:** Monumenter, kunst, fontener
- Belysning:** Gatebelysning, parkbelysning, effektbelysning
- Skilting:** Trafikk, informasjon, reklame
- Teknikk:** Koblingsbokser, kabler
- Vedlikehold:** Renhold, slitasje

Basert på en gjennomgang av disse momentene foretas det en evaluering med beskrivelse av positive og negative sider som munner ut i en vurdering med terningkast fra 1 til 6 som skala. Til slutt beskrives muligheter for videreutvikling av området.

Havnetomta sett fra Skrivergården.

Havnetomta

Beliggenhet:

Vest i sentrum mellom byens hovedgate Strandgata og sjøen. Nærmeste nabo til Rutebilstasjonen og gjestehavna.

Historikk:

Havnetomta kalles også "Tomta" eller "Sanden Torv". I 1810 festet dansken Niels Møller eiendommen av de to søstrene på Lillesand gård. Fra 1859 eide skipsreder S. N. Hansen tomta, men han leide bort skipsverftet til firma O&P. Knudsen. Brødrene Ole og Per Knudsen bygde 16 skip der før de flyttet sin virksomhet til Kokkenes i 1876. Etter skipsbyggingsperioden var det lagringsplass for tømmer. Området var Rutebilstasjon fra 1920-tallet og framover. En minnebøsse fra 1. verdenskrig stod her i mange år. Denne er nå flyttet til S.N. Hansens park. Fram til tidlig på 1970-tallet var det bensinstasjon her. Det var også tennisbane her en periode. I 1985 ble Havnetomta regulert til park, parkering og gatesalgsplasser. Den ble valgt som Lillesands tusenårssted høsten 1999. Monumentet til minne om bondeopprøreren Kristian Lofthus ble avduket i 2002.

Funksjon:

Havnetomta fungerer i dag som møte- og festplass 17. mai, under LillesandsDa'ene og andre større arrangementer. Den er parkeringsplass og samferdselsmessig knutepunkt vis-à-vis Rutebilstasjonen. Det er noe torghandel i det nordre hjørnet mot

Strandgata. Havnetomta er også park- og rekreasjonsområde, spesielt rundt Paviljongen og Lofthusmonumentet der det er benker og blomsterbed. Plassen er innfallsporten til sentrum for båtfolket i sommersesongen. Den lille badestranda vis-à-vis plassen er svært populær i sommersesongen.

Omgivelser:

Havnetomta har en klar og stram avgrensing med bebyggelse på 3 kanter. Plassen har en tydelig akse fra den sentrale hovedinngangen til Skrivergården og ut mot havnebassenget. Bebyggelsen på hver side av plassen understreker denne retningen. Sør for plassen ligger tre bygninger som blant annet rommer turistkontor, trygdekantor og restaurant nærmest havna. Restauranten har uteservering på plassen avgrenset med gjerde laget av grantittstolper med kjetting i mellom. I enden mot vest passerer Strandgata forbi. Langs denne, vendt ut mot Havnetomta ligger det restaurerte Hotel Norge og Skrivergården (fredet bygning). Langs nordsiden ligger to nyere bygninger som rommer kiosk og eiendomsmegler. I nordøstre hjørne ligger det nye biblioteket litt tilbaketrukket bak den lille badestranda. Mot øst er det åpent ut mot havnebassenget og gjestehavna.

Innerste del av plassen brukes som parkeringsplass. Ytterste del er en avgrenset plass omkring musikkpaviljongen og Lofthusmonumentet.

Til venstre: Lillesand havn med Havnetomta (til venstre for seilskuta). Postkort fra omkring 1909.

Gulv:

Parkeringsplassen er asfaltert med innlagte markeringsstriper i belegningsstein. Langsidene og plassen rundt musikkpaviljongen er belagt med samme belegningsstein. Rundt Lofthusmonumentet er det rektangulære granittheller. Bryggekanten er belagt med bruddheller. Strandgaten har kantstein i granitt.

Blomsterkasser i betong med sittekant går igjen flere steder i sentrum. De virker visuelt tunge og gammelmodige.

Grøntanlegg:

Rundt Havnetomta er det plantet rekker av styvede lindetrær. Musikkpaviljongen og plassen rundt er avgrenset med smale rosebed kantet med stor gatestein i granitt. Det er også plassert ut enkelte store blomsterkasser i betong med sittekant i tre.

Møblering:

Rundt paviljongen og monumentet er det plassert ut støpejernsbenker med armlener og hvite trespiler. Langs restaurantens uteservering, vendt ut mot plassen, er det plassert oljede trebenker, også de med armlener. Det er satt ut tre forskjellige typer søppelkasser; en eldre utgave i grønn plast hengt opp på p-siltene, en frittstående i svartfarget plast med tradisjonell utforming og en moderne i lys grå metallutførelse på fastmontert stolpe. På hjørnet mot badestranda og mot Strandgata er det plassert flaggstenger.

Utsmykning:

Lofthusmonumentet er utført i granitt. Musikkpaviljongen har åttekantet planløsning og er utført i hvitmalt tre med kobbertekket tak.

Belysning:

Plassen er belyst med svartmalte gatelykter i tradisjonell, gammel "gasslyktutførelse". Den samme gatelykten brukes i hele sentrum.

Skilting:

Fasadeskiltingen på bebyggelsen rundt Havnetomta er diskret utført. Parkeringsskilt er plassert på lave, blåmalte jernbøyer. Gågateskiltet (sommerstengning av Strandgata) er plassert i en firkantet blomsterkasse av trykkimpregnert tre. Ved brygga er det

plassert et infoskilt om gjestehavna. I det nordre hjørnet står det en større turistinformasjonsstavle. Her finnes også anvisningsskilt for turistattraksjoner utført i gammel støpejernsdesign.

Teknikk:

Innerst på plassen mot Strandgata er det plassert et elektrisk koblingsskap kamuffert i en kasse av trykkimpregnert tre med et lite papptekket saltak over. Kassen benyttes til plakatoppslag. I hjørnet mot badestranda står det en større trafo klistret full av plakater og omkranset av diverse koblingsbokser.

Vedlikehold:

Reguleringsplanen for Havnetomta ble endelig vedtatt i oktober 1985 og plassen ble opparbeidet sist på 1980-tallet. Benkene er nye. På parkeringsskiltene og musikkpaviljongen flasser malingen delvis av. Belegg og kanter er relativt hele og sammenhengende, men nedkjørt mange steder. På lykestolpene er mange av beslagene for blomsteroppheng bøyd ned.

Evaluering:

Positivt: Plassen har en klar romlig avgrensning omgitt av bygg med høy kvalitet. Kiosk, restaurant og bibliotek er positive naboer. Det åpne preget underbygger den historiske karakteren som en åpen tomt som tidligere ble brukt til skipsbygging. Den fungerer som byens festplass, men blir for stor til hverdags. Den ytre delen mot sjøen er forbeholdt fotgjengere, med mange benker vendt inn mot paviljongen og monumentet. Dette området har stor utsikt ut over havnebassenget og den lille badestranda er et svært positivt innslag i bybildet. Belysning og beplantning er helhetlig og understreker plassens form. Det er god tilgjengelighet for bevegelseshemmede.

Negativt: Plassen er stor og domineres av parkerte biler. Med unntak av restauranten er det relativt få utadrettede tilbud på gateplan. Med unntak av fellesferien med stor båttrafikk, er det lite aktivitet på den ytre del av plassen som lokker folk til å slå seg ned. Størrelsen

og den strenge symmetrien virker lite innbydende. Den ytre delen er relativt beskjedent utstyrt, lite detaljert og mangler intimitet. Inngjerding og møblering av uterestauranten representerer en relativt tung etablering av private, bygningmessige tiltak i det offentlige rom. Nærkontakt med vannet kunne vært bedre langs bryggene (f.eks. trapper ned til en lavere brygge). Gatebelegget her er ikke oppdelt og virker som en stor, lite spennende flate. Musikkpaviljongen er liten og fungerer dårlig til formålet. Detaljeringen i bl.a. rekkverk og bæresøyler er enkel og grov. Den har fått en sentral plassering som den med sin enkle utforming og detaljering kanskje ikke fortjener. Blomsterkassene i betong, det flyttbare gågatestengselet med blomster, koblingsskapet og trafo er skjjemende elementer. Søppelkasser av ulik design virker uryddig. Vedlikeholdssituasjonen er relativt god, men malingflassede skilt og musikkpaviljong samt bøyde beslag på mange av lyktestolpene trekker ned inntrykket.

Samlet vurdering:

Muligheter:

Omfanget av parkering bør om mulig reduseres. Det nordre hjørnet kan opparbeides som en liten "hage" symmetrisk plassert foran Skrivergården, en "plass i plassen". Denne kan romme mer blomster og evt. springvann, og kombineres med et hellelagt areal for torghandel. En slik ny bruk må vurderes opp mot plassens funksjonalitet ved større kulturarrangementer og lignende. Nærheten til Strandgata gjør dette området attraktivt med tanke på aktivitet og opplevelse. Nivåforskjeller kan etableres og gi sittemuligheter.

Musikkpaviljongen bør vurderes fjernet og eventuelt erstattet av en ny med bedre funksjonalitet og design. Plasseringen bør vurderes. Kanskje den bør trekkes mer ut mot plassens sydlige hjørne, lengre vekk fra Lofthusmonumentet? Belegget i dette området bør deles opp i flere felter, for eksempel med striper av gatestein kombinert med større heller av betong eller naturstein. Mer innslag av grønt og blomster vil gjøre området mer attraktivt. Mot sjøen bør det etableres trapeanlegg.

Asplan Viak: Estetisk veileder for Lillesand

Emil Knudsens plass

Beliggenhet:

På hjørnet mellom Strandgata og Vestregate vis av vis plassen foran Ole Olsens bygg.

Historikk:

Opprinnelig var grunnen her en del av Lillesand gård. I 1938 forærte fru Hilleborg Knudsen, enke etter skipsreder Emil Knudsen, plassen til Lillesand kommune, med klausul om at et gammelt brannsprøytehus skulle bli flyttet og at plassen ikke skulle bebygges. Tidligere lå det også en basarbygning her. Emil Knudsen var sønn av skipsbyggmester og skipsreder Peder Knudsen, som sammen med broren Ole hadde startet O. & P. Knudsens verft.

Funksjon:

Emil Knudsens plass er et sentralt populært møtested og grønn lunge i hjertet av Lillesand sentrum. Dette er den mest brukte arenaen for konserter, friluftsteater og andre utearrangementer i sommerhalvåret. Den blir flittig brukt av lag og organisasjoner som har sine "stands" her, samt av politiske partier under valgkampen. Den er også i daglig bruk under LillesandsDa'ene, og generelt mye brukt av alle generasjoner.

Omgivelser:

Langs Strandgaten ligger det en rekke butikker og publikumsrettede virksomheter; fotobutikk, eiendomsmegler, forsikring, blomster, tekstil- og klesbutikk. I Ole Olsens bygg ligger det dagligvare, jernvare og kafé (i 2. etg.). Mot nord og øst er parken skilt fra naboene med et høyt plankegjærde. Det er utsikt ut mot sjøen gjennom en almenning,

Gulv:

Gateløp, fortau og plassen foran Ole Olsens har asfaltdekke. Kantstein i granitt. Midt i parken er det en plen omgitt av betongheller med frilagt singel. I hjørnet mot nordøst er det bygget opp en liten "scene" med granittkant og betongheller.

Trær er et flott innslag i bybildet.

Grøntanlegg:

Mot nord og øst er det anlagt blomsterbed med sommerblomster og roser mot espalier på plankegjærde. Det er også plantet flere syprer. Tvers over gaten står det en gammel flott lønn tett inntil husveggen.

Over: Emil Knudsens plass med Ole Olsens bygg til venstre.

Til høyre: Fra Strandgata foran Emil Knudsens plass, går det en allmenning ned til sjøen. Parkering i denne er en uheldig privatisering og et skjæmmende innslag i en offentlig gate.

Møblering:

9 støpejernsbenker med hvitmaltetrespiler er plassert langs bedene. På fortauet er det plassert ut 5 runde blomsterkasser i sement med påmontert sittebenk. Det er to forskjellige typer søppelbøtter, en grønn i plast og en moderne i lys grå metall.

Utsmykning:

Ingen.

Belysning:

Svartmalte gatelykter i tradisjonell, gammel "gasslykt" utførelse.

Skilting:

Diskret fasadeskilting (med unntak av Ole Olsen-bygget). Trafikkskilt på svarte bøyer, veggmontert oppslagstavle.

Teknikk:

Diskret koblingsboks mot gjerde ved Strandgata.

Vedlikehold:

OK.

Evaluering:

Positivt: Dette er en godt plassert park i hjertet av Lillesand sentrum. Her skjer det mye i omgivelsene og folk kan se og bli sett. Parken har godt definerte vegger rundt seg og har en intim størrelse. Bakken heller svakt mot sør. Benkene står godt og lunt plassert med utsikt til gatelivet. Gressplen er attraktiv til å slå seg ned på.

Negativt: Naboplassen foran Ole Olsen oppleves som en del av det samme byrommet. Denne er kun asfaltert (lappet sammen) og brukes til parkering, varelevering og ikke minst utstilling i et omfang som virker overlesset. Selve parken har en til dels simpel detaljering uten noen gjennomtenkt design. De frittstående blomsterkassene med benk er "gått ut på dato". Beplantningen kan gjøres bedre.

Samlet vurdering:

Muligheter:

Denne intime parken har store muligheter for å videreutvikles til et flott byrom. En helhetlig design av gangarealer, plen, kanter og overganger vil være positivt. Kanskje parken kunne trenge en attraksjon i form av en skulptur eller en fontene/rennende vann? Terrengefallet kan utnyttes til å løfte plassen litt opp i nedre del med trappetrinn som en kan sitte på.

Torget foran Ole Olsen bør sees i sammenheng med Emil Knudsens plass. Hele det asfalterte arealet bør rustes opp med nytt belegget i heller og brostein. Gateløpene bør medtas slik at torget går fra "vegg til vegg". Folk kan da vrimle over alt, mens bilene må kjøre på fotgjengernes premisser.

Rådhusparken

Beliggenhet:

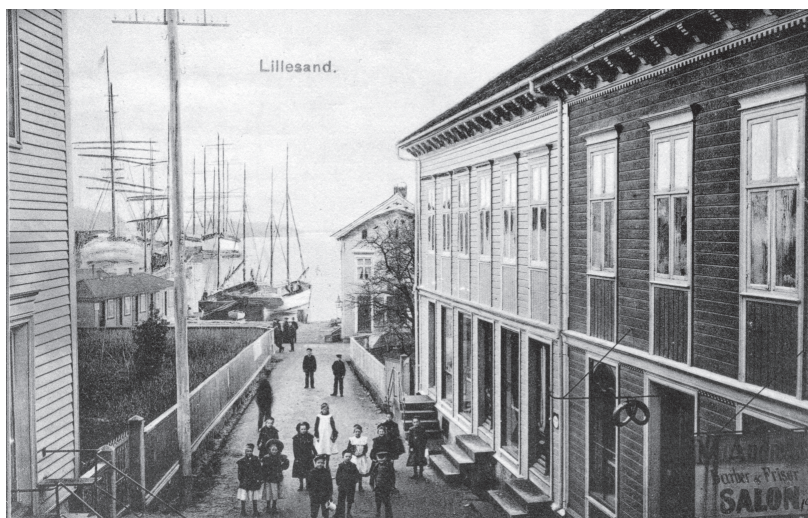
Parken går fra byens Rådhus ned langs Østregate og avsluttes mot Strandgata.

Historikk:

En innvandret jøde, Christen Christensen Kiøbmand, fikk skjøte på hustomten i 1734, og oppførte et enetasjes bygg som i dag utgjør den østre delen og snaut ¼ av dagens hovedbygg. Sannsynligvis ble huset om- og påbygget i 1816 slik at det fikk dagens form og stil (empire). Byggherre var Niels Justnæs, som hadde tjent seg rik på skipsfart og kjøpmannsvirksomhet under Napoleonskrigen. Bygget ble fredet i 1924. Det var i privat eie fram til kommunen kjøpte huset med tilhørende tomt i 1948 og tok det i bruk som rådhus. Huset brant i 1976, men ble restaurert og oppnådde Europa Nostra-prisen for vellykket restaurering i 1984. Parken var i tidligere tider kjøkkenhage med grønnsaker og bær, i perioder også et villnis med gjerde rundt. Gjerdet er nå borte.

Funksjon:

Parken er et populært rekreasjons- og treffsted, kanskje mest om sommeren. Det blir også brukt når museet arrangerer jule- og påskemarked i samarbeid med Lillesand Rotary. I sentrumsplanen er parken utpekt som Lillesands kulturhistoriske oase. Landskapsarkitekt Grethe Gerhardsen Træland har laget et forslag til fornyelse av parken med stauder som et forsøk på tilbakeføring med en mer kulturhistorisk korrekt beplantning.

Til venstre: Nedre del av Østregate. Til venstre ser vi hagen som lå der Rådhusparken ligger i dag. Legg merke til plankegjerdet rundt. Postkort fra omkring 1909.

Omgivelser:

Parken er omgitt av hele 3 fredete bygninger: Rådhuset, Carl Knudsen-gården - Lillesand By- og Sjøfartsmuseum med bakbygninger og Strandgata 17 (gml. Grand Hotell, nå privatbolig tilhørende Johan Thorvald Hansen). Sistnevnte er omgitt av hage med gjerde i smijern. Langs Østregate ligger det bakeri og urmaker. Tvers over Strandgaten ligger det fiskebutikk og blomsterbutikk. Mellom disse er det flott utsyn til innseilingen og Saltholmen fyr.

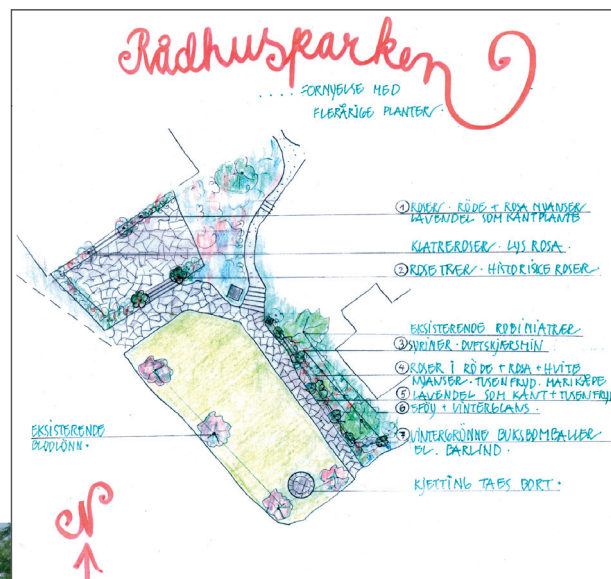
Gulv:

Selve parken har plen omkranset av en rad store gatestein i granitt. Gangveien gjennom parken har bruddheller i skifer. Det samme har terrassen foran hovedinngangen til Rådhuset. Fortau og gater har asfalt og kantstein av betong. I fortausarealet er det felt av rød og grå belegningsstein i betong.

Grøntanlegg:

Langs kanten mot øst er det blomsterbed. Langs veggen på rådhuset og i enden av terrassen mot parken er det rosebed. Mot Carl Knudsen-gården står det 3 gamle robinia, mens det er plantet 4 blodlønn langs Østregate.

Under: Landskapsarkitekt Grethe Gerhardsen Trælands forslag til fornyelse av Rådhusparken. Nederst: Rådhusparken med Rådhuset til vestre. Carl Knudsen-gården skimtes bak trærne til høyre.

Tradisjonelle renova-sjonsstativer er en skjæmmende og lite diskret løsning på renovasjon av offentlige parker og plasser.

Lengst til høyre: Nedfelt stein i gata er en fin og diskret markering av parkeringsplassene.

Bruk av farget sementstein på fortauet er uheldig i forhold til storgatesteinen i granitt som avgrenser plenen. Materialbruk bør være enhetlig og samkjørt.

Oppslagstavlen for Carl Knudsen-gården er et eksempel på elegant og diskret, tidløs design. Det er imidlertid uheldig at den står plassert slik at folk som går helt inn til for å studere tekst og bilder trækker i bedet.

Blomsterbedet under ankeret blir "smør på flesk". Ankere er populære å klatre i for barn, noe som gir konflikt med bedet (noe skiltet tydelig viser).

Under: Minnesmerket over falne fra krigen 1940-45.

Møblering:

Parken har 10 hvitmalt benker og 4 flaggstenger ved rådhuset.

Utsmykning:

Det er reist et minnesmerke over de falne fra Lillesand under krigen 1940-45. Det er også en minnestein for besetningen på den polske u-båten "Orzel" som senket det tyske trosskipet "Rio de Janeiro" utenfor Lillesand 8.april 1940. I nedre del av parken er det et stort skipsanker (utplassert trolig på 1930-tallet) omkranset av kjetting og med rullestein og sommerblomster under.

Belysning:

Svarte gatelykter som ellers i sentrum.

Skilting:

Infotavle om Carl Knudsen-gården. Trafikkskilt på svartmalte bøylser.

Teknikk:

Diskret plassert koblingsboks.

Vedlikehold:

OK, men til tider noe gjengrodd i bed.

Evaluering:

Positivt: En fin park omgitt av kulturhistoriske bygg i nasjonal klasse. Frodig med store trær mot øst. Flott utsikt ut mot fjorden, og rolig med stor plen for rekreasjon. Benkene vendt mot sør og vest, lunt med ryggen til høy vegetasjon.

Negativt: Ikke mye negativt å finne. Uheldig med bruk av rød belegningsstein i fortausarealet når det ellers er brukt gammel gatestein langs plenen. Kjettingen og blomsterbedet under ankeret forvirrer helhetsinntrykket.

Samlet vurdering:

Muligheter:

Med bakgrunn i parkens beliggenhet mellom fredete bygninger, kan en vurdere å tilbakeføre den til opprinnelig utseende med bla. gjerde omkring. En inngjerding kan understreke hagen som en oase, samtidig som gateløpet defineres klarere. Tilbakeføring krever dokumentasjon i form av gamle foto og evt. skriftlige kilder. Alternativt kan tilbakeføring skje med forbilde i andre hageanlegg fra samme tid. Dersom hagen opparbeides etter historisk plan, bør de 4 beskårne blodbøkene fjernes.

Bankplassen

Beliggenhet:

Sentralt i sentrum i trekanten som dannes av Østregate, Vestregate og Storgata.

Historikk:

To hus på denne tomte ble revet på slutten av 1950-tallet for å frigjøre plass. En paviljong ble flyttet til Meta Hansens hage. Størstedelen av området ble så tatt i bruk som parkeringsplass, resten ble gjort om til en liten park med enkel beplantning. I mange år stod det kjente "blomstertårnet" her.

Funksjon:

Det er verdifullt at det finnes en slik grønn lunge i et område som vender seg fra havna og mot den indre bykjernen. Det er et viktig treffsted for barn og unge mellom en nærliggende videobutikk og en storkiosk litt lenger borte. Området ble i 2004 kåret til Lillesands beste uformelle møteplass. "Lørdagsløpet" har sitt startpunkt her, ellers i liten grad brukt til arrangementer.

Omgivelser:

Byrommet omkring parken er stort og tildels utflytende. Mot nord, øst og delvis mot sør danner bebyggelsen klare vegger som avgrensner plassen. Lillesands Sparebanks bygg som ligger mot sørøst er fredet som kulturminne. Foran Sparebanken sør for Storgata, er det opparbeidet en liten plen og en hellelagt adkomstvei. Mot sørvest flyter det ut i et kryssområde med parkeringsplass på motsatt side av Storgata. Utenfor DnB er det opparbeidet en liten forplass til hovedinngangen for banken. Midt på plassen ligger det en større parkeringsplass.

Gulv:

Selve parkdelen midt på plassen har gress avgrenset med stor gatestein i granitt. Gjennom parken går det en sti belagt med bruddheller i skifer. Her er også støpte trappetrinn belagt med skiferheller. Gateløp og parkeringsareal har asfalt med kantstein av sement, med unntak av parkeringen på nedsiden av Storgata som har belegg av gatestein i sement. Langs Catch-bygget mot vest er det lagt en rad med betongheller. Langs Østregate mangler det fortau mot bebyggelsen.

Grøntanlegg:

Det er plantet en rekke med 7 styvede lindetrær langs Storgata. Rundt parkdelen er det også 7 slike, mens det er 5 rundt den lille forplassen til DnB. I parken er det et felt med roser og et mindre blomsterbed med sommerblomster omkranset av hugget, rød granitt. Langs Catch-bygget er det et rosebed.

Til venstre: Manglende vedlikehold ser sjuskete ut og gir et dårlig signal til byens befolkning.

Møblering:

Langs Catch-bygget er det 2 støpejernsbenker og to store blomsterkasser i betong med sittebenk. I parken er det 3 benker. Bakeriet i Østregate har en liten fortauservering på enden av bygget. Det er satt ut flere nye søppelkasser i lys grå metall. I parken står det et stort, grønt renovasjonsstativ av vanlig husholdningstype! I hjørnet av p-plassen er det plassert et sykkelstativ.

Østregate med hjørnet av Rådhuset til høyre. I bakgrunnen ser vi hagen som lå der dagens parkering vis a vis Sparebanken ligger. Gjerdet og beplantning ga byen et mer intimt preg Postkort fra 1909.

Over: Veiviser i støpejern med henvisning til turistattraksjoner. Infotavler må holdes oppdatert.

I midten: Overganger mellom ulike belegg, kantstein og nivåer må løses på en gjennomtenkt måte, ikke med kladder av asfalt. Fremkommeligheten for bevegelseshemmede må ivaretas.

Til høyre: Fortau mangler langs Østregate. Dette gir utflytende "vegg til vegg" asfalt og bruksmessige konflikter mellom parkering og fotgjengere.

Nederst: Et eksempel på et lite velholdt og skjæmmende areal. Forstøtningsmurer bør utføres i naturstein.

Utsmykning:

Det er ingen utsmykning i selve parken. På plassen foran DnB er det plassert en liten fontene med granittsokkel og to badende spurver i bronse.

Belysning:

Høy, tosidig veibelysning med grå master av standard type langs Storgata.

Skilting:

På hjørnet mot krysset Storgata/Vestregate er det satt opp en turistinformasjonstavle og en attraksjonsveiviser i støpejern. Fasadeskiltingen er relativt diskret.

Teknikk:

Ikke spesielt synlig.

Vedlikehold:

Selve parken er relativt dårlig vedlikeholdt med manglende eller løse skiferheller i trapp. Plen, bed og blomster er godt holdt. Nord for Catch-bygget ligger det en privat p-plass/varelevering mot Vestregate. Denne er minimalt vedlikeholdt med ødelagt nettinggjærde, slitne betongsteinsmurer og et villniss av grønt. En rad søppeldunker gjør heller ikke inntrykket bedre. Inngangsplatået til Storkiosken på hjørnet av Vestregate og Storgata er skjemma av et skråplan i betong og et spinkelt smijernsrekkverk.

Evaluering:

Positivt: Hjørnet ved kiosk og videobutikk kåret til byens beste uformelle møteplass i 2004. Dette viser betydningen av aktiviteter i bygningene rundt en plass. Trerekken langs Storgata markerer gateløpet og kompenserer for manglende bebyggelse. Plassen foran DnB-bygget er intim.

Negativt: Et stort og delvis utflytende byrom med mye parkering. Nord for

parken er det et asfaltert og tilsynelatende unødvendig stort kjøreareal. Parken har et slitent preg med bl.a. løse heller. Gangarealet i parken er senket ned. "Grøntanlegget" rundt den private parkeringen og vareleveringen i nordvestre hjørnet er svært skjæmmende! Manglende fortau og parkering helt opp i husveggen langs bakeriet er et dårlig tilbud til fotgjengerne.

Samlet vurdering:

Muligheter:

Området vurderes bebygget i sentrumsplanen. Ny bebyggelse vil kunne være med på å stramme opp gateløpene og klarere definere byrommet. Ny bebyggelse bør legges langs Østregate for å understreke retningen på denne historiske gata (Storgata er atskillig yngre enn Østregate). Det bør diskuteres om det er behov for en grønn park her, eller om plassen foran DnB-bygget kan utvides til et torv som går tvers over Vestregate og knyttes opp til hjørnet der infotavlen står. Byen har flere andre grønne parker med større kvaliteter enn det en trolig kan få til her. Parkeringsarealet på motsatt side av Storgata bør avgrensnes med trær (eller bebygges), en får følelsen av at "hjørnetanna" mangler. Utearealet foran Handleriet må rustes opp med en mer gjennomtenkt og designet trapp-, rekkverk- og rampeløsning. Det må etableres et utvidet fortau langs bakeriet slik at det blir plass til uteservering. Bilene kan eventuelt flyttes over på motsatt side av gata. Private grunneiere må oppmuntres til å holde sine grønne arealer ved like.

S.N. Hansens park

Beliggenhet:

På østsiden av havnebassenget mellom Strandgaten og sjøen.

Historikk:

Samuel Nicolai Hansen festet en større eiendom på Kokkenes av søstre Christensen på Lillesand Gaard i 1834. Kort tid etter etablerte han skipsbygging- og reparasjonsverft på sjøtomten. Det ble overtatt av nevøen Henr. Hansen i 1891, og var i drift fram til sjøbua brant i 1918. Skipsbyggingen ble innstilt allerede i 1895. Verftet var ett av tilsammen 6 skipsverft på Kokkenes.

Senere generasjoner av familien Hansen drev sagbruk her fram til ca. 1970. Noen år senere kjøpte kommunen området og tok det i bruk som park-/friområde. Parken utgjør enden av et interessant grøntdrag mellom Kirkeheia via Lillesand kirke og villahager til havneområdet. Dette er et eksempel på

en type transformasjon der opprinnelig virksomhet forsvinner og muliggjør bruk til fellesformål. Parken ble rustet opp tidlig på 1990-tallet takket være statlige penger fra "Aksjon Vannmiljø". Målet med dette tiltaket var å gjøre parken til et attraktivt møtested.

Funksjon:

I hjørnet mot nord er det anlagt en liten p-plass for 5 biler + en plass for funksjonshemmede. I tilknytning til denne er det laget et hellelagt areal med bord og benker. I hjørnet mot sør er det anlagt badestrand. Parken er mye brukt av barnefamilier i sommersesongen som bade- og rekreasjonsområde, men ligger kanskje litt for langt unna sentrum til å tiltrekke seg aktiviteter og arrangementer resten av året. Avslutningsarrangementet under LillesandsDa'ene skjer her. Lite brukt til arrangementer ellers.

Omgivelser:

Parken ligger i et område preget av store skipper- og rederboliger med tilhørende hageanlegg. Mot nordvest er det en privat hage. Mot nordøst går Strandgata. Langs denne ligger Sandra Svendsens og S.N. Hansens hus. Sandra Svendsens hus ble oppført av matros Søren Beintsen trolig i 1723. Dette er fredet og er trolig Lillesands eldste hus. S.N. Hansens bygård er oppført i 1834-36 av Samuel Nicolai Hansen. Huset er fredet. Mot sørøst ligger det en privat bolig med en høy hekk mot S.N. Hansens park. Mot sørvest ligger havnebassenget.

Gulv:

Hele parken har gressplen med unntak av gangstier, sitteplass og brygge som er hellelagt. P-plassen er asfaltert. Kantstein av stor gatestein i granitt.

Grøntanlegg:

Parken er beplantet med ulike treslag: sølvpil, blodlønn, svenskeasal, ask, lind, bjørk og hagetorn. Bed med roser og buskmure (potentilla).

Offentlige parker og plasser krever jevnt vedlikehold, uten dette tar ugresset overhånd.

Møblering:

Svartmalt smijernsrekkeverk mot Strandgata. Trebord med faste benker på hellelagt område og lekeapparater på badestrand.

Utsmykning:

Skipsanker og minnebøsse fra 1. verdenskrig.

Belysning:

Svarte lyktestolper av "gasslykt-type" som ellers i sentrum.

Skilting:

Mosegrodd og sprukken liten infotavle med kulturhistorisk informasjon.

Teknikk:

Vannkran på brygge.

Vedlikehold:

Plen godt vedlikeholdt. Ustelt og noe gjengrodd ved sitteplass.

Evaluering:

Positivt: En romslig og stor, grønn park, ideell for lek og rekreasjon. Vestvendt og solrik. Egen p-plass og lett tilgjengelig for funksjonshemmede. Den ubebygde tomten danner en fin front foran de verneverdige bygningene langs Strandgaten. Åpenheten formidler inntrykket av det gamle verftsområdet.

I midten: Informasjonstavler om kulturminner må også fornyes med jevne mellomrom.

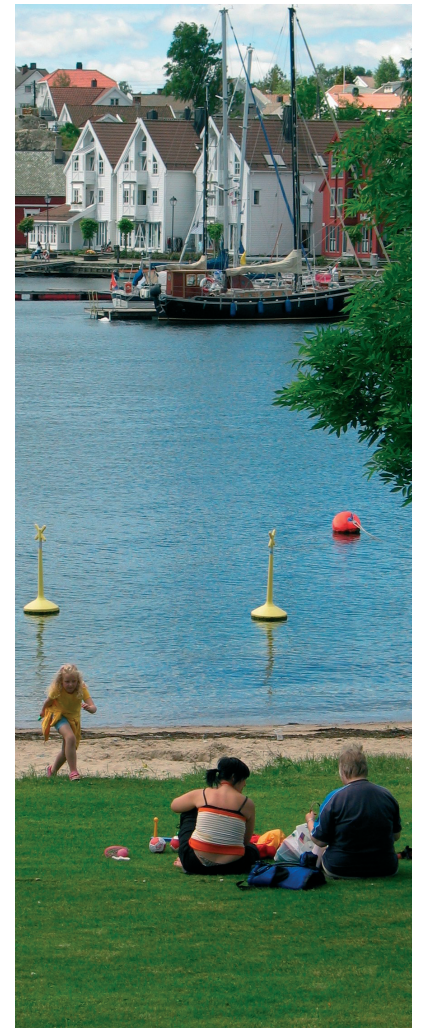
Under: S.N. Hansens park er et populært, sentrumsnært rekreasjonsområde med egen badeplass.

Samlet vurdering:

Muligheter:

Parken kunne hatt noen flere bord, benker og lekeapparater. Aktivitetstilbud som sandvolleyballbane og minigolf kunne eventuelt vurderes for å øke attraksjonsverdien. Skulpturpark med kunstverk som barn kunne klatre på vil kunne ha tilsvarende effekt. Parken bør også få en ny og større infotavle (tilsvarende den ved Carl Knudsen-gården) med kulturhistorisk informasjon.

Videre utvikling

Sjekkliste for gode byrom

Norsk form utga i 1997 håndboka "Gode byrom – verktøykasse for møtesteder i byer og tettsteder". Håndboka anbefaler følgende sjekkliste for gode byrom:

Møtesteder bygges på historisk grunn

Ved prioritering mellom ulike møtesteder må man vurdere hva stedene allerede har å fortelle og hvilke kvaliteter de har.

Møtesteder brukes forskjellig

Hvilke steder brukes av hvilke grupper og for hvilke aktiviteter? Hvordan varierer bruken med været og årstidene? Hvor foregår den daglige handelen, hvor holdes politiske utendørsmøter, hvor går 17. mai toget, hvor er det marked og festival?

Et møtested kan ikke tilfredsstill

alt og alle

Hvilke funksjoner bør innpasses stedet slik at brukeligheten blir best mulig? Hvilke tilbud gjør stedet inviterende for gamle, for barn, på vinterstid og kveldstid? Eventuelle brukskonflikter må avveies slik at stedene ikke overbelastes.

Vakre steder fungerer bedre

Møtestedet bør signalisere en egen betydning i sentrum, først og fremst gjennom synliggjøring av kvalitet. "Godt nok" er ikke nok for slike steder, kunnskap om formgivning må hentes inn til prosjektet.

Det må tenkes drift fra begynnelsen

Møtestedet er en aktiv sosial og kulturell arena som krever vedlikehold og oppfølging. For å unngå forfall, må bruken av stedet gi en følelse av hjemhørighet for flere brukergrupper. Finnes det økonomiske kilder og aktører utenfor ordinært budsjett som kan bidra?

Vi vil her forsøke å evaluere Lillesand byrom i forhold til denne sjekklista:

Møtesteder bygges på historisk grunn

Lillesand har et avgrenset og kompakt bysentrum med kort avstand mellom flere gode offentlige plasser og parker. Sentrum har bevart mye av sin historiske bebyggelse og struktur. Hele 7 anlegg innenfor et begrenset sentrumsområde er fredet som kulturminner av nasjonal

Rådhusparken med Rådhuset.

betydning. De fleste av disse vender ut mot et av de 5 utvalgte byrommene. Alle stedene, med unntak av Bankplassen, har kulturhistorisk forankring og understreker Lillesands autentiske bystruktur. Ulike elementer som belegg, kantstein og møbler kan brukes til å understreke historiske strukturer som tidligere bryggefront, bygg og lignende.

Møtesteder brukes forskjellig

Vi har sett at de ulike plassene og parkene brukes noe ulikt og av ulike grupper:

Havnetomta er byens store fest- og kulturplass. Denne profilen bør videreutvikles med en mer hensiktsmessig og bedre utformet musikkpaviljong. Området inn mot Strandgata bør tilrettelegges bedre for torghandel.

Emil Knudsens plass er hjertet i sentrum der en ser og blir sett, kan diskutere politikk og følge med på livet. Parken bør sees i sammenheng med plassen foran Ole Olsens bygg. Dette er det sentrale knutepunktet i Strandgata og bør ren dyrkes som møtested og tilrettelegges som helhetlig byrom med høy kvalitet i design og utførelse.

Rådhusparken er rolig og egner seg for folk som rusler tur og vil ha en hvil på benken i sola. Parken er utpekt som kulturhistorisk oase. Navnet bør kanskje heller være Rådhusgaten? Hagekarakteren kan videreutvikles til en noe mer skjermet oase.

Bankplassen er det uformelle møtestedet for ungdom. Den bør videreutvikles i tett dialog med brukerne. Parkdelen er trolig ikke så viktig.

S.N. Hansens park er attraktiv for familier med små barn og for ungdom som vil slenge seg på gresset. En videreutvikling med flere lekeapparater og aktivitetstilbud kan underbygge denne profilen.

Kan ikke tilfredsstill alt og alle

Lillesand har ikke problemer med at byens plasser overbelastes. Bankplassen er etter vår mening byens minst tiltalende plass vurdert ut fra estetiske kriterier, et paradoks når den faktisk ble kåret til byens beste uformelle

møteplass i 2004. Dette viser at møtesteder ikke nødvendigvis er opparbeidede byrom, men heller er knyttet til handel og åpningstider. De 5 utvalgte stedene utfyller hverandre og bør rendyrke sin egne profil (se forrige punkt).

Vakre steder fungerer bedre

Vår gjennomgang har vist at flere av byens offentlige steder kan tjene på en profesjonell designmessig opprusting. Dette krever selvfølgelig mer midler som igjen krever prioritering og samarbeid med andre aktører. Emil Knudsens plass peker seg her ut som et viktig sted som det med fordel bør kunne satses mer på.

Forfallet må ikke gå så langt som dette!

Det må tenkes drift fra begynnelsen

Alle de fem områdene er offentlige friområder på kommunal grunn. Kommunen har ansvar for drift og parkmessig vedlikehold. Dessverre har kommunens parkvesen måttet tåle harde nedskjæringer de senere årene, og ressursene er i dag så knappe at den daglige skjøtselen bærer preg av å være på et minimumsnivå. Det er også tydelig at ambisjonsnivået har vært relativt beskjedent ved opparbeidingen av de ulike områdene. Områdene preges i liten grad av hærverk, mer av generell slitasje. Kvalitet i design, materialvalg og utførelse vil koste mer ved bygging, men gir en lavere vedlikeholdskostnad.

En reduksjon i antall løse enkelt-elementer som for eksempel blomsterkrukker med sommerblomster, kan bidra til bedre vedlikehold på faste, store helårselementer.

Et funksjonsblandet sentrum

Lillesand sentrum rommer i dag arbeidsplasser, handel, boliger, kultur og en rekke ulike offentlige funksjoner. Blanding av funksjoner resulterer i at mennesker oppsøker sentrum av ulike grunner hele døgnet. Et funksjonsblandet sentrum er derfor en viktig forutsetning for et levende og trygt bymiljø.

Offentlige parker og plasser

Det er viktig at byrommene kan anvendes på mange ulike måter. Det må finnes plasser der markeder og festivaler kan arrangeres, og det må finnes steder der mennesker kan møtes og slappe av. Gjennom å skape bedre forutsetninger for ulike aktiviteter i sentrum, kan flere innbyggere bruke de forskjellige fellesarealene. Det resulterer i et mer levende sentrum. Målet med en estetisk veileder for Lillesand er å forbedre byens gater, plasser og parker for alle, uavhengig av alder eller funksjonshemminger. Å tilrettelegge byen bedre for fotgjengere vil ikke minst være bra for barn og eldre.

Sentrumshandelens fortrinn

Sentrumshandelens store konkurransefortrinn er mulighetene for å kunne tilby et rikt og variert tilbud. Handelen er en viktig forutsetning for et levende miljø, men et levende miljø er også en viktig forutsetning for handelen. Et økt folkeliv

i gaterommet forbedrer mulighetene for flere kafeer, restauranter og forretninger. Tiltak for å gi bedre forutsetninger for folkeliv i sentrum kan derfor ha stor betydning for handelen i Lillesand.

Universell utforming

De offentlige rommene skal i størst mulig grad ha en universell utforming slik at de kan brukes av alle byens innbyggere. I utformingen av det fysiske miljøet finnes det en rekke muligheter for å bedre tilgjengeligheten. Det er viktig at gaterommene utformes slik at det er enkelt å orientere seg uten hindringer som vanskeliggjør fremkommeligheten for svaksynte.

Økt tilgjengelighet i sentrum kan bare oppnås gjennom et samarbeid mellom grunneiere, næringsdrivende og kommunen. Det kan for eksempel gjelde ramper, skilt og belysning. Ramper på gateplan bør utføres slik at de er en fast anordning i gaterommet og vanligvis med samme belegg som gaten. Flyttbare ramper bør bare aksepteres der de leder opp til en flyttbar konstruksjon.

Benker er viktig for funksjonshemmede og bør finnes mange steder i sentrum. Informasjonsskilt kan lette orienteringen og bør utformes slik at funksjonshemmede også kan ta del i informasjonen.

Anbefalinger

I presentasjonen av de 5 utvalgte, offentlige byrommene har vi sett at beliggenheten og omgivelsene i de fleste tilfellene har høy kvalitet (fredete bygninger, utsikt til sjøen, nærhet til byens hovedgate osv.). Men dårlig kommunal økonomi, og en tilsynelatende ubevisst holdning hos både offentlige og private, resulterer ofte i en del mindre estetisk vellykkede detaljer og løsninger. Inntrykket er i flere tilfeller en lite gjennomtenkt og helhetlig tankegang. Vi vil her gjennom tekst og bilder vise eksempler på stygt og pent og komme med våre anbefalinger.

Gatebelegg

Historisk har Lillesand stort sett hatt gruslagte gater uten fortau og kantstein. Kantstein kom midt på 1900-tallet. Gaten har aldri vært belagt med brostein slik vi ser det i større byer. Asfalten dominerer sentrum strekt i dag, fra vegg til vegg. Kjørebane og kantparkering markeres med maling, gangareal med malingsstriper. På mange av plassene er det i nyere tid brukt små belegningsstein i betong. Andre steder er det brukt betongheller med frilagt singel. Begge deler gir monotone, retningsløse flater. Noen steder er det også brukt rød-fargede sementheller.

Vi anbefaler bruk av større betongheller, såkalte gangbaneheller, der man har behov for større flater med belegg. Disse leveres i ulike størrelser og kan legges med ulikt mønster for å oppnå variasjon. De er samtidig kjørestærke og ligger stødig, forutsatt godt grunnarbeid. Man bør unngå å bruke rødfarget belegg. Store flater med betongheller bør brytes opp med striper av gatestein eller hugget granittstein. Kumlokk og drenering må innpasses i belegget på en bevisst måte.

Kantstein danner viktige grenser mot andre materialer som asfalt og gress. Kantstein bør holdes så rettlinjert som mulig for å gi et ordnet inntrykk. Skråstilte kantstein letter framkommeligheten, men gir et noe utflytende inntrykk. Kantstein bør være av granitt, dette er solid og brøytes ikke i så lett i stykker på vinterstid.

Gatebelegg må utformes med hensyn til funksjonshemmedes behov. Ned-senkede kanter ved fotgjengerfelt, ledestripe for synshemmede og jevne overflater gjør det lettere for mennesker med funksjonshemminger. Ruglete heller/gummi heller fungerer som ledetråder for folk med svekket syn. Det er viktig med tilstrekkelig kontraster i belegget, eller forandringer i beleggets struktur der forandringer skjer, for eksempel ved retningsforandringer eller hinder. Overganger mellom ulike materialer og nivåer må utføres med omhu, ikke bare klattes på med asfalt.

Belysning

Lillesand har valgt et gatearmatur med klare historiske forbilder. Denne er gjennomført i store deler av sentrum og kan videreføres der dette fortsatt mangler. Gatebelysningen kan vurderes supplert med ulike former for effektbelysning for å få et velfungerende lysmiljø. Effektbelysning av f.eks. bygninger, kunstverk, skilt, trær og andre detaljer kan ofte være viktige tilskudd til det totale lysmiljøet. Lyskildene bør ikke forvrengte fargeskalaen.

Fargesetting

Gatemøbler, rekkverk, skiltstolper og søppelkasser bør gis en enhetlig fargesetting. Det er tradisjon for bruk av svart i forbindelse med rekkverk. Dette er videreført i gatelykter, infoskilt og sittebenker. Rent svart kan i noen sammenhenger bli vel dominerende. En fargeskala der støpejern og andre metall detaljer lakeres i nyanser av grått og svart kan lett tilpasses den hvite trebyen. Grønne søppelkasser, blå skiltbøyler og umalt, trykkimpregnert treverk bør unngås.

Møblering

Sittebenker. Lillesand har valgt en støpejernsbenk med trespiler i en tradisjonell, stilkopierende utførelse. Dette er enhetlig og i tråd med gatebelysningen. Et annet og mer moderne formuttrykk kan vurderes som ledd i et helhetlig designprogram. Gjennom å begrense antallet og typer av møbler blir det lettere å oppnå et velordnet inntrykk, vedlikeholdet forenkles og møbleringen blir en tydelig del av byens identitet.

Østregate mangler skikkelig markering av skille mellom fortau og gate. Maling er en dårlig løsning.

Arealer for ulike funksjoner bør markeres med tydelige overganger eller ulikt belegg.

Gangbaneheller i ulike størrelser kan legges i varierte mønster for å bryte opp store flater.

Til høyre nederst: Tak, rekkverk og opphøyde plattinger kan fort bli dominerende elementer i det offentlige rom.

Det er viktig at bymiljøet ikke blir overmøblert. Åpne flater, rom og sikt er viktige kvaliteter. Møbler må plasseres på et gjennomtenkt og ordnet vis. Dette gjelder både for kommunens møblering og for private gårdeiere eller næringsdrivende. Møbler som er utslitt og fungerer dårlig skal fjernes med en gang.

Sykelstativ bør plasseres ut på ulike steder i sentrum slik at sykler kan låses fast. De må være fastmontert og ha en enhetlig design og farge som tilpasses øvrig møblering. Sykelstativet på Bankplassen er et godt eksempel.

Søppelkasser finnes på mange steder i sentrum. Dette bidrar til at byen holdes rein. Det benyttes flere typer i Lillesand i dag. Den eldste typen i grønn plast (1) er lite pen. Det samme gjelder søppelstativet (2) som står i parken på Bankplassen. En ny modell i lys grå metall (3) med egen sokkel er plassert ut mange steder. Denne har moderne design som ikke samsvarer med det formspråket som er valgt på benker og gatelamper. Heller ikke en rund "engelsk type" (4) passer inn. På sikt bør en samkjøre dette bedre, enten ved å modernisere benkene, eller velge en annen modell for søppelkasser. Søppelkasser bør være i metall og fast montert på egen stolpe eller sokkel, ikke hengt opp på gateskilt eller husvegger.

Store avfallsdunker eller containere for kildesortering er en stor utfordring i alle bymiljøer. Disse dukker opp på de underligste steder, gjerne hulter til bulter. Disse bør plasseres på diskret

steder vekk fra gateløpet, inn i portrom eller i nisjer laget i gjerder og murer. Det kan også oppføres små boder der disse kan plasseres innendørs, gjerne felles for et litt større område. Renovasjons-selskapet må vise fleksibilitet i forhold til plasseringen slik at ikke kravet om korte avstander fører til uheldige plasseringer og visuell forøpling.

Plantekasser i tre benyttes som mobile stengsler i gågata. Disse er gitt en lite heldig form. Det bør vurderes brukt pullere i støpejern som kan fjernes utenom sommersesongen. Støpejern og smijern er tradisjonell materialbruk i Lillesand, det samme kan ikke sies om trykkimpregnerte materialer.

Lillesand har også plassert ut en rekke større betongringer med sittebenk og blomster. Disse virker lite elegante, særlig når naturbetongen blir skitten og trebenkene slitne. Disse bør erstattes av andre, mer helhetlige løsninger.

Uteservering tilfører trivsel til gaterommet om sommeren. Disse utgjør en del av gatens møblering og er en del av det offentlige rommet. Disse bør utformes som en helhet og underordne seg bygningene og gaten. Hovedregelen bør være at de skal ha så få faste anordninger som mulig for å understreke at de er møbler i gaterommet og ikke bygninger. Faste tak og installasjoner for overdekning over serveringen er uønsket, og oppbygde gulv bør unngås på gateplan.

De må ikke plasseres slik at de hindrer fremkommelighet for fotgjengere, og de skal være tilgjengelige for funksjonshemmede. For å understreke at serveringen utgjør en del av gatens møblering bør faste og tette avgrensinger i form av stakittgjerd eller lignende unngås.

Gatesalg/utstilling. Vareutstilling utenfor butikklokale er ofte et positivt innslag i gatebildet. Dette kan imidlertid ta overhånd og bidra til visuelt kaos og dårlig framkommelighet. Små lave salgsbukker brukes mye for å annonsere tilbud osv. Omfanget og plasseringen av disse kan ta overhånd og bidra til et uryddig gatebilde der det er om å gjøre å "rope høyest". Det bør vurderes en enhetlig utforming av slike salgsbukker kombinert med tydelige retningslinjer inkludert plasseringsangivelser.

Andre elementer

Markiser er populære til solavskjerming, beskyttelse mot regn og til markedsføring. Ofte går de over flere vinduer og har en permanent montering som gjør at de ikke kan sveives inn.

Solavskjerming må tilpasses den fasaden de skal stå på. De bør deles opp og tilpasset hvert enkelt vindu, og trekkes opp når det ikke er behov for dem. Store markiser i hele fasadelengden bør unngås. Det bør heller benyttes frittstående parasoller til å beskytte varer eller gjester utendørs. Farge og mønster må være diskret. Reklame og logoer bør unngås.

Skilting og informasjonstavler. Lillesand har en relativt gjennomført diskret trafikkskilting med lave skilt på svartmalte skiltbøyer. Det er også satt opp fine attraksjonsveivisere i støpejern og noen større turistinformativstavler. Informasjonstavlene er mindre vellykede og står i liten sammenheng med øvrige

Asplan Viak: Estetisk veileder for Lillesand

skilt og tavler. Dessuten er ikke informasjonen oppdatert. Kulturminneinformasjonen utenfor Carl Knudsen-gården er forbillig enkel og diskret. Det er behov for oppslagstavler der folk kan markedsføre kulturarrangementer osv. Oppslag havner gjerne på trafokiosker og andre uheldige steder. Slike oppslagstavler må ryddes for plakatrester med jevne mellomrom!

Det er utarbeidet retningslinjer for skilting som del av reguleringsplanen for sentrum vedtatt i 1996. Det kan være behov for å justere disse noe. Det meste av skiltingen i sentrum følger prinsippene i retningslinjene: Moderat størrelse tilpasset husets karakter og fasade-

utforming, helst som frittstående logo og bokstaver, ikke som sammenhengende plater eller lyskasser. Gjenklirring av butikkvinduer med reklame bør unngås.

Øverst: Vareutstillinger er ofte et positivt innslag i gatebildet, men det kan ta overhånd og bidra til visuelt kaos.

Midten: Et eksempel på manglende detaljering og kvalitet på utearealer

Nederst: Eksempler på god og dårlig fasade-reklame

Til høyre: Bruk av standard autovern bør unngås i sentrumsnære områder.

Trapper og ramper. Byen har mange flotte historiske forbilder når det gjelder trapper og inngangspartier. Nye anlegg i verneverdige områder bør ta utgangspunkt i den tradisjonelle materialbruken: natursteinsmurer og trappetrinn i granitt.

Ramper for rullestolsbrukere og barnevogner må utføres som permanente installasjoner og som en videreføring av gatebelegget.

Tekniske installasjoner i form av for eksempel trafokiosker, koblingsskap, kjølemaskiner og varmepumper må plasseres mest mulig diskret og samlet. Disse fungerer ofte som oppslagstavler, noe som ikke gjør inntrykket bedre. Små utbygg på bygninger eller frittliggende boder kan brukes til å skjule slike installasjoner. Kommunen må samarbeide med og stille krav til andre aktører innen strømforsyning og tele for å få dette til.

Rekkverk, gjerder og terrasser. Tradisjonelt var rekkverk utført av slanke, runde og svartmalte smijernsstenger, gjerne med krøll og kule på enden. Små sittebenker montert på rekkverket ved inngangen er praktisk og sjarmerende. Det finnes også eksempler på mer forseggjorte smijernsrekkverk, slik som rundt hagen på det fredede bygget i Strandgata 17.

Tradisjonelle gjerder av tre var enten stakittgjerder med slanke spiler, eller tette plankegjerder med stående, slett kledning avsluttet med horisontalt vannbord. Tregjerder er viktige elementer i bybildet som binder bebyggelsen sammen og danner "vegger" mot gateløp, og markerer skillet mellom offentlig og privat.

Det er ikke tradisjon for terrasser i form av oppbygde plattinger av tre. Uteplasser bør være på bakkeplan, eller bygges opp med natursteinsmurer med hellebelegg eller tilsvarende. Høye tre-plattinger og verandaer på tynne stolper bør unngås. Rekkverk og gjerder bør ikke utformes som "avkuttete vegger", dvs. med tømmermannskledning (over- og underligger), eller med horisontale bord. Toppavslutning med "tak" i form av rader med takstein er fremmed. Utskårede buer hører til sydeuropeisk murarkitektur, ikke norsk panelarkitektur.

Forslag til videre oppfølging

Prosjektgruppen for denne veilederen anbefaler at arbeidet med estetikk i Lillesand sentrum følges opp med flere konkrete prosjekter og tiltak:

- Etablering av et fast estetikkutvalg. Et slikt utvalg kan bestå av politikere og representanter for parkvesenet, plan- og bygningsetaten, og kultursektoren. I tillegg bør utvalget knytte til seg en fagperson, landskapsarkitekt eller arkitekt. Utvalgets oppgave blir å sette fokus på estetikk i Lillesand sentrum i form av holdningsskapende arbeid som arrangementer, seminarer, byvandring med mer. Et slikt arbeid må skje i tett dialog med bl.a. byens befolkning, næringsliv, grunneiere og håndverkere.
- Arbeidsgruppen har foretatt en evaluering av verneplanen for sentrum med tilhørende reguleringsbestemmelser (vedtatt i 1996). Verneplanen må følges opp og justeres ved behov.
- Utarbeidelse av et designprogram for Lillesand sentrum hvor hovedfokus settes på møbleringen av det offentlige rom.
- Økte ressurser til fornyelse og vedlikehold av byens sentrum. Det offentlige må gå foran med et godt eksempel. Ved nyanlegg må det satses på kvalitet og design som tåler bruk og slitasje i mange år. Det må være tilstrekkelige ressurser til planlegging, gjennomføring og vedlikehold.

Det må også inngås allianser med næringsliv, gård- og grunneiere, velforeninger og andre ideelle organisasjoner. Evt. delt finansiering av anleggskostnader (og delt ansvar) mellom det offentlige og det private, vil kunne bidra til høy kvalitet så vel som gjennomførbarhet. Økt kvalitet på offentlige rom kommer berørte eiendommer og virksomheter til gode. En bør unngå gratispassasjerer ved å inngå økonomisk samarbeid med dem som blir mest berørt ved bl.a. å skille ut delprosjekter som kan sikres spesiell finansiering. Frivillige organisasjoner kan bidra med årlige dugnader og lignende evt. i bytte mot andre goder.
- Designkonkurranse for byens uterom. Denne bør omfatte de tre byrommene Havnetomta, Emil Knudsens plass og Bankplassen. Målet må være å se disse i en sammenheng slik at de får ulik profil og funksjon, samtidig som de får en stedlig tilpasning og identitet. Et fast estetikkutvalg kan stå som arrangør av en slik konkurranse. Opplegg, juryering og premiering i en slik konkurranse må skje i nært samarbeid med fagmiljøene innenfor arkitektur og landskapsarkitektur.
- Byggeskikkprisen er etablert og ble delt ut første gang i 2004. Prisen bør også omfatte utendørsanlegg som plasser, parker og hager.

Kilder:

- Magne Haugen, Viktige uterom i Lillesand sentrum. Hjemmeeksamen i kulturminneforvaltning og samfunnsplanlegging. Universitetet i Stavanger våren 2005.
- Miljøverndepartementet, Estetikk i plan- og byggesaker - veileder. T-1179.
- Norsk Form, Gode byrom, verktøykasse for møtesteder i byer og tettsteder.
- Jan Gehl & Lars Gemzøe, Nye byrom.
- Ager-Hanssen, A. Lillesand i eldre tid. Vestre Moland og Lillesand Historielag 1999
- Rosenberg, Kjell. Lillesand historie I. Mennesker, by og boliger. Lillesand 1990
- Hansen, Chr. Lillesands Sparebank gjennom hundre år. 1852 – 11. oktober – 1952. Med trekk av Lillesand og omegns historie. Lillesand 1952.
- Johnsen, Berit Eide, Astrid Jaksholt Økland m.fl. En kirke for byen. Lillesand kirke 100 år. 1889 – 25. september – 1989.
- En del opplysninger hentet fra: Rosenberg, Kjell. "Lillesand." Artikkel i Arkitekturmytt 1973.

Utgitt 2005 med støtte fra:
Husbanken
Riksantikvaren

Asplan Viak +++
- | ++

